

BELLE TEN

Cilt/Vol.: 87- Sayı/Issue: 309
Ağustos/August 2023

<https://belleten.gov.tr>

Başvuru/Submitted: 06.03.2022
Kabul/Accepted: 24.10.2022

DOI: 10.37879/belleten.2023.685

Araştırma Makalesi/Research Article

Türk Diplomatik Belgeleri Işığında Japonya'nın Mançurya'yı İşgali ve
Mançukuo Devleti'nin Kuruluşu (1931-1933)

Ufuk Erdem*

Öz

Japonya, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ciddi bir modernleşme sürecine girmiştir. Hızlı bir değişim ve dönüşüm gösteren ülke, Batılı devletlerde başarılması yüzyıllar süren teknolojik, ekonomik, askerî ve sosyal gelişmeleri kısa bir sürede tamamlamıştır. Ancak Japonya gerçekleştirdiği hızlı gelişim sonucunda artık sınırlarına sığamaz hâle gelmiştir. Özellikle artan nüfusuna yeni yerleşim sahaları temin etmek, sanayileşen ve gelişen ekonomisi için hammadde ve pazar bulma çabası ülkeyi yayılcı politikalara yöneltmiştir. Emperyalist bir yapıya bürünen bu yayılcılık, Japonya'yı Çin ve bir başka yayılcı kuvvet olan Rusya ile karşı karşıya getirmiştir. Her iki ülkeye karşı giriştiği savaşıardan zaferle ayrılan Japonya Asya'nın en büyük güçlerinden biri hâline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise konumunu daha da perçinleyerek dünya siyasetine yön veren büyük devletler arasına girmiştir. Mevcut durumunu güçlendirerek korumak isteyen Japonya genişlemeye devam ederek Mançurya'yı işgal etmiştir. Kendisine ait toprakların bir bahaneyle işgal edilmesine karşı çıkan Çin ise Milletler Cemiyetine başvurmuştur. Cemiyet bölgedeki olayların araştırılması için uluslararası bir komisyon görevlendirmiştir. Japonya ise işgaline farklı bir görünüm kazandırmak amacıyla Mançurya'da Mançukuo adında bir devlet kurdu muştur. Milletler Cemiyeti işgalin sonlandırılması ve bölgenin eski statüsüne dönmesine yönelik kararlar alınca Japonya bu kararları tanımayarak Cemiyetten ayrıldığı ilan etmiştir. Türkiye ise yurt dışı temsilcilikleri aracılığıyla bir taraftan Uzak Doğu'daki gelişmeleri ve bu gelişmelerin dünya siyasetine yansımaları takip

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, ufuk.erdem@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0001-7654-0896

ederken diğer taraftan da barışın sağlanması için çaba göstermiştir. Ayrıca Japonya güdümündeki Mançukuo Devleti'nin tanıyıp tanımama konusunda da politika belirlemeye çalışan Türkiye, bu devletin kurduğu ilişkiler ve mevcut yapısı hakkında detaylı bilgiler toplamaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Japonya, Çin, Türkiye, Mançurya, Mançukuo, Milletler Cemiyeti.

Japan's Occupation of Manchuria and the Establishment of the Manchukuo State in the Light of Turkish Diplomatic Documents (1931-1933)

Abstract

Since the second half of the 19th century, Japan has entered a serious modernization process. The country, which has undergone a quick change and transformation has completed all the technological, economical, military, and social developments, which lasted centuries for the western countries to achieve. However, it was unable to fit within its boundaries by the end of that rapid development. In particular, providing new settlements for its growing population; finding raw materials and markets for its industrializing and developing economy prompted the country to have expansionist policies. This expansionism turning into an imperialistic structure brought Japan up against China and Russia, another expansionist power. Japan became the biggest power of Asia after emerging victorious in the wars waged against the two countries. After the First World War, it strengthened its position even further and became one of the great powers directing world politics. Japan, which wanted to keep its ground strengthening, invaded Manchuria as per its interests. China, which objected to the occupation of its own lands under false pretenses, resorted to the League of Nations. The League of Nations appointed an international commission to investigate the cases in the region. Meanwhile, Japan had a new state, named Manchukuo, founded in Manchuria to put a different complexion on its occupation. The League of Nations decided upon the termination of the occupation and the reinstatement of the region; Japan disclaimed these decisions and declared its withdrawal from the League. Türkiye followed the developments in the Far East and their repercussions on world politics via its representatives in foreign countries while it endeavored to allocate peace. Moreover, Türkiye, which tried to determine a policy about whether to recognize Manchukuo directed by Japan or not, attempted to gather detailed information about its relations and current structure.

Keywords: Japan, China, Türkiye, Manchuria, Manchukuo, League of Nations.

Giriş

Japonya'da 1867 yılında imparator olan Meiji (1867-1912) modernleşme akımını desteklemiş ve Batılılaşma yolunda kısa sürede önemli adımlar atmıştır. Meiji'nin uygulamış olduğu politikalar Japonya'nın kısa bir sürede her alanda gelişme göstermesine, kendi sınırlarına sığamaz duruma gelmesine ve topraklarını yayılcılık politikasıyla genişletmesine yol açmıştır. Bu durum ister istemez ülkenin komşularıyla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim Japonya 1894-1895 yıllarında Çin ve 1904-1905 yıllarında başka bir yayılcı güç olan Rusya ile savaşarak bu iki ülkeyi de mağlup etmiştir¹. Çin-Japon Savaşıyla bölgeye ordusunu yerleştiren Japonya, 1910 yılında Kore'yi anlaşıma ile ilhak etmiştir². Böylelikle Meiji yapmış olduğu yeniliklere askerî başarılar da ekleyerek kendi dönemine kadar feodal ve kapalı bir topluluk olan Japonya'yı kapitalist bir imparatorluğa dönüştürmüştür³. Bu noktada Japonya'nın askerî değişimi ön plana çıkmaktaydı. Eski dönemlerden itibaren “samuray/savaşçı” sınıfı Japonya'da toplumun en saygıdeğer tabakası olmakla beraber yeni yapılandırılan ordu, modern dünyanın modern ordusu hüviyetindeydi. Meiji Dönemi'nin erken evresinde Japon toplumunun yeniden biçimlenmesinde “Genro (İhtiyar Heyeti)”

- 1 Bu savaşların nedenleri ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989, s. 92-96.
- 2 Japonya'nın 22 Ağustos 1910 tarihinde Kore ile imzalamış olduğu anlaşma ve sonrasında Japonya'nın Kore'de uygulamış olduğu asimilasyon politikasının ilk evreleri hakkında bk. Mark E. Caprio, *Japanese Assimilation Policies in Colonial Korea, University Of Washington Press*, 2009, s. 81-110.
- 3 Literatüre *Meiji Restorasyonu* olarak geçen bu dönemde İmparator Meiji (aslı adı Mutsuhito) öncelikle 1868 yılında beş maddelik bir yemin metni yayınladı. Modernleşme kavramının temel değişimlerine işaret eden bu metinde şeffaflık, halkın idareye katılması, bilginin dünyanın her yerinde aranması, saçma âdet ve uygulamaların terk edilmesi, insanların meslek seçiminde özgür olmaları gibi konulara yer verilmekteydi. Bu metnin ardından Batılılaşma yolunda önemli adımlar atan Meiji, bin yıldan fazla bir süredir başkent olan Kyoto'nun yerine 1868'de Tokyo'yu başkent yaptı; 1869'da katı sosyal sistemi ortadan kaldırdı; 1871'de Daymiyo denilen feodal toprak düzenine son verdi ve aynı yıl ilk gazeteyi yayınladı; 1872'de herkese eşit imkân veren yeni bir eğitim sistemini kabul etti; 1873'de Samuray sınıfının tekelinde olan orduya genel askere alma sistemi getirdi; 1885'de hükümette kabine sistemine geçti; 1889'da anayasayı yürürlüğe koyarak bir parlamento oluşturdu. Ayrıntılı bilgi için bk. Özer Özkaya, “Japonya'nın Modernleşme Denemesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C 20/S. 1, Yıl: 1965, s. 301-309; Hakkı Büyükbaş, “Batı Dünya Egemenliği ve Batı-Dışı Modernleşme: Japon Modernleşmesi ve Uluslararası İlişkiler”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 4/S. 16-17, Bahar-Yaz 2008, s. 135-140; Selçuk Esenbel, “Meiji Restorasyonu Hakkında Düşünceler”, *Meiji Japonyası'na 150. Yılından Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*, Yay. haz. A. Merthan Dünder, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2019, s. 54-71; Hasan Fatih Seval, “Japon Kalkınmasının Temel Taşı: Meiji Restorasyonu ve Iwakura Heyeti”, *İş ve Hayat*, C 3/S. 5, 2017, s. 103-115; Fahir Armaoğlu, *age.*, s. 91-92.

önemli katkılarda bulunurken bu heyette yer alanların zamanla siyasetten çekilmesi (heyettekilerin son temsilcisi 1922’de ölmüştür) bir iktidar boşluğunu doğurmuştur. Ortaya çıkan bu siyasi boşluğu dolduran tek kurum ise ordu olmuştur. Ülkedeki iktidar mekanizması ordunun eline geçmiştir. Bu durum ülkenin genel gidişine yani topraklarını genişletme ve zengin kaynaklara ulaşma isteğine de uygun düşmekteydi. Artık ülke içerisinde asker sınıfın dışında herhangi bir talep dile getirecek kimse kalmamıştır. 1905 yılında Rusya’yı yenmenin sarhoşluğundan bir türlü kurtulamayan ordu, giderek kendi gücünü abartmaya ve dünyada her şeyin cevabının askerlik mesleği içerisinde olduğuna inanmaya başlamıştır⁴.

Birinci Dünya Savaşı, Japonya’nın Asya’daki yayılmasını daha da hızlandırması için iyi bir fırsat olmuştur. Avrupa devletlerinin kendi aralarında topyekûn mücadeleye tutuşmaları tabiatıyla Uzak Doğu’ya olan ilgilerini azalttığından buradaki boşluğu doldurmak için Japonya harekete geçmiş ve Pasifik’teki Alman sömürgelerini işgal etmiştir. Bununla da yetinmeyen Japonya 1915 yılında Çin’e şartları oldukça ağır 21 talebi içeren bir ultimatom vermiştir. Amerika ve İngiltere’nin bu isteklere karşı çıkması ve duruma müdahalesiyle şartlar biraz yumuşatılsa da Japonya, Çin üzerinde ciddi imtiyazlar elde etmiştir⁵. Savaş sürecinde isteklerini büyük oranda gerçekleştiren Japonya savaş sonrasındaki barış görüşmelerinde de artık uluslararası büyük bir güç olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Diğer taraftan savaş sonrası kalıcı bir barış için adımlar atılmaya çalışılmıştır. Nitekim barış ve güvenliği muhafaza etmek adına galip devletler tarafından devletler arası ilişkilerde ilk uluslararası örgüt olma özelliğini taşıyan ancak etkisi/yetkisi tartışmalı bir yapı olan Milletler Cemiyeti, uzun ve meşakkatli bir sürecin sonunda kurulmuştur. Çalışmalarını ilk gününden itibaren güvenlik konusuyla sıkı bir bağı bulunan silahsızlanma konusuna yönlendiren Cemiyet, devletlerin aralarındaki sorunları barışçı yollardan çözeceğini ifade etmiş ve devletlerin millî savunma bütçelerinde kısıtlamaya gitmesi tavsiyesinde bulunmuştur⁶. Nitekim daha sonra

4 Murat Belge, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 410, 412-414, 443, 451.

5 Fahir Armaoğlu, *age.*, s. 104-105. Japonya’nın Çin’e dayatmış olduğu bu 21 maddelik nota, müttefiklerin Japonya’ya duymuş olduğu güvende ciddi bir sarsıntıya yol açmıştır. Özellikle İngiltere, savaşın henüz başında Japonya’nın çok da güvenilecek bir müttefik olmadığını anlamıştı. Bu yönde bir çalışma için bk. Robert Joseph Gowen, “Great Britain and the Twenty-One Demands of 1915: Cooperation versus Effacement”, *The Journal of Modern History*, Vol. 43/ No: 1, March 1971, s. 76-106.

6 Doğan Şafak Polat, “Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C 19/S. 76, s. 1951, 1958. Silahsızlanma konusu, 1919’dan 1933’e kadar devletlerin

Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı (1921-1922),⁷ Briand-Kellog Paktı (1928),⁸ Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı (1930)⁹ gibi silahlanmanın kısıtlanmasına yönelik bazı adımlar atılmıştır. Ancak atılan adımlara rağmen silahlanma ne durdurulabilmiş ne de sınırlandırılabilmiştir. Başka bir ifadeyle savaş sonrasındaki barış girişimleri harita üzerinde bir düzen yaratmakla beraber, milletlerarası hayatta istikrarsız ve sallantılı bir dönemin ortaya çıkmasına neden olmuştur¹⁰. Nitekim bu süreç, statüko politikası izleyen İngiltere ve Fransa ile revizyonist politika izleyen Almanya ve İtalya'nın karşı karşıya geleceği bir kutuplaşmaya dönüşmüştür.

Savaş sonrası İngiltere ve Fransa, Orta Avrupa'da 1914 öncesiyle karşılaştırdığında daha ciddi sorunlarla (özellikle imparatorlukların dağılmasıyla ortaya çıkan birçok devletle ilgili sınır anlaşmazlıkları ve etnik problemler) karşılaşmıştır. Taraflar bu sorunların nasıl çözüleceği konusunda ise uzlaşmamışlardır.

Fransa, Almanya'nın bir daha ayağı kalkamayacak şekilde cezalandırılmasını ve bunun uluslararası birtakım anlaşmalarla garanti altına alınması gerektiği görüşündeydi. İngiltere ise Fransa'nın Almanya'yı ezerek Avrupa'ya hükmetmek ve sömürge dünyasında İngiltere'ye karşı avantaj elde edebileceği politikalardan uzak durmayı ve herhangi bir taahhütte bulunmamayı tercih etmiştir. Fransa, Almanya'ya karşı İngiltere ve ABD'den umduğu desteği bulamayınca yeni

---

çabalarında ve ümitlerinde büyük bir yer buldu. Ancak bu süreç ve sonrasında silahlanma ne durdurulabilmiş ne de sınırlandırılabilmiştir. Fahir Armaoğlu, *age.*, s. 217-226.

7 Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı, doğrudan doğruya Uzak Doğu'daki Japonya ve Amerika arasındaki rekabetten doğmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Özyürek, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Silahsızlanma Yolunda Önemli Bir Adım: Washington Deniz Konferansı 1921-1922", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 49, Yıl: 2016, s. 391-401.

8 Briand-Kellog Paktı'nda savaşın ulusal siyaset olarak kullanılmamasına yönelik tinsel (manevî) bir yükümlülük ortaya konulmakta ve uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesine işaret edilmekteydi (Mehmet Sait Dilek, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand Kellog Paktı", *Uluslararası İlişkiler*, C 10/S. 37, Bahar 2013, s. 150).

9 Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı ile ABD, İngiltere ve Japonya deniz silahlanmalarındaki uluslararası rekabeti yönetmek için önemli bir silah kontrol anlaşması imzaladılar. Özellikle bu üç büyük deniz devleti kaç adet ve ne tonajda ağır kruvazörlere sahip olacakları konusunda anlaşmaya varmışlardır. Fransa ve İtalya ise bu anlaşmayı reddetmiştir. Bu anlaşmanın imzalanmasından birkaç yıl sonra büyük güçler arasında artan rekabet/düşmanlık silah kontrol rejiminin tamamen çöküşüne neden oldu. Nihayetinde ortaya çıkan deniz silahlanma yarış Japonya ve Amerika arasında bir çarpışma durumunu (Pearl Harbor) doğurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. John H. Maurer-Christopher M. Bell, *At the Crossroads Between Peace and War: The London Naval Conference of 1930*, Naval Institute Press, 2014.

10 Fahir Armaoğlu, *age.*, s. 152.

kurulmuş devletlerle küçük ittifaklar yapmıştır¹¹. Ancak kurmuş olduğu ittifaklar sistemiyle beklentilerine tam olarak cevap alamamış ve Almanya'ya karşı kendisini en kötü senaryoya hazırlamak üzere savunmasına hız vermiştir¹².

Versay Antlaşması'nın getirdiği ağır yükümlülükler, hiperenflasyon, işsizlik ve siyasî istikrarsızlık Almanya'yı bir kaosa sürüklemiştir. Dış baskıların yanı sıra iç siyasetten kaynaklı sorunlar Almanya'da militarist ve milliyetçi grupların güçlenmesine yol açmıştır. 1924 yılından sonra geliştirilen üretim yöntemleri sayesinde ülke ekonomisi canlanmaya başlamış ve bu dönem 1929 Dünya Ekonomik Krizi'ne kadar sürmüştür. Bu kriz Almanya'daki işsizlik oranını yeniden %30'lara çıkarmıştır. Böylelikle özellikle milliyetçilik konusunda radikal görüşleri olan Nazi Partisinin oylarında ciddi bir artışa neden olmuştur¹³.

Savaş sonrası galip tarafta yer almasına rağmen beklediği kazançları elde edemeyen İtalya'da ise İngiltere ve Fransa tarafından aldatılmışlık hissi ortaya çıkmıştır. İtalya'da şanlı bir zafer yerine savaştan sonra toplumsal gerilimler, grevler, enflasyon ve siyasî istikrarsızlık baş göstermiştir. Bu karmaşık ortamdan faydalanan Mussolini orta sınıfın sınıf savaşı korkularını ve dünya güçleri arasında İtalya'nın ikinci sınıf statüsüne duyulan kızgınlığını kullanarak faşist bir idare kurmuştur. İdareyi ele geçiren Mussolini, savaşı yücelten söylemlerle büyük İtalya hedefini dile getirip saldırgan politikalara yönelmiştir¹⁴.

Avrupa devletlerinin büyük ölçüde Avrupa'daki kavgaları Japonya'ya Asya'da daha rahat hareket etme fırsatı sunmuştur. Japonya, savaş sonrası önemli kazançlar elde etmişse de ülkede baş gösteren ekonomik problemler, doğal afetler ve iç siyasette yaşanan bazı istikrarsız durumlar yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Öyle ki 1923'de yüz binden fazla insanın ölümüne, yedi yüz binden fazla konutun zarar görmesine neden olan Büyük Kanto Depremi, 1927'de patlak veren bankacılık krizi, 1929 yılındaki Dünya Ekonomik Krizi ve üretim kapasitesinde yaşanan sorunlar Japonya'nın ekonomik olarak gerilemesiyle beraber ihracatının da hemen

11 Fahir Armaoğlu, *age.*, s. 154-155.

12 Loyd E. Lee, *The Wars*, Routledge, London 1989, s. 9.

13 Nazi Partisi 1928'de %2,6, 1930'da %18,3, 1932'de %37,2 oy almıştır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nihat Yılmaz, "Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 15/S. 1, 2013, s. 82-83.

14 Loyd E. Lee, *age.*, s. 10.

hemen %50 azalmasına yol açmıştır¹⁵. Japon ekonomisinde yaşanan sorunlar genel bütçede önemli bir pay sahibi olan Japon silahlı kuvvetlerine de ciddi ölçüde tesir etmiştir. Yaşanan problemler aşırı milliyetçi duyguların artmasına ve ekonomik krizlerden askerî yöntemlerle çıkılacağına dair militarist bir düşüncenin Japon toplumunda yaygınlık kazanmasına neden olmuştur¹⁶. Nihayetinde ekonomik bunalımdan kurtulmak isteyen Japon askerî kuvvetlerinin bir kısmı sivil hükûmete haber vermeden 1931 yılında Çin'e bağlı olan Mançurya'yı işgal etmek için hareket geçmiştir. Mançurya'nın hedef olarak seçilmesi stratejik konumunun yanı sıra bölgenin zengin kaynaklara sahip olmasından ileri gelmekteydi. Nitekim Türk Diplomatik Arşivinde yer alan bir kayıta Mançurya şöyle anlatılıyordu:

...400 bin km² araziye, henüz keşfedilmemiş madenleri, işlenmemiş zengin toprakları ihtiva etmektedir. Orta Asya'nın zahire borsasıdır. Bu alanda tahminen 300 bin Japonyalı ikamet etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonlar buraya ciddi bir sermaye dökmüşler ve Mançurya'daki Japon sermayesinin miktarı 1 milyar 337 milyon Türk lirasına ulaşmıştır. Japonya'nın nüfusu baş döndürücü bir hızla artmaktadır. Son yıllarda bu nüfusun takribi artışı bir milyonu bulmuştur. Japon adaları artık bu nüfusu taşıyamayacak düzeydedir. Japonya'nın iddialara göre aradığı çıkış noktalarından birisi yakınlığı ve iklim koşulları dolayısıyla Mançurya'dır. Diğer taraftan Japon Genelkurmayına göre Japonya'nın dış saldırılardan korunması için Mançurya'ya ihtiyaç vardır. Asya'nın doğusuna nazır ve Siberya'ya hâkim bulunan kıtanın askerlikçe ehemmiyeti bulunmaktadır¹⁷.

Bahse konu zenginlikleri ele geçirmek ve stratejik hedeflerini gerçekleştirmek isteyen Japonya kısa sürede Mançurya'nın önemli bir kısmını işgal etmiştir¹⁸. Bir oldu-bitti ile Mançurya Bölgesi'ndeki toprakları işgal edilen Çin, Japonya'ya karşı askerî bir harekâta başarısız olup daha fazla kayıplara uğrayacağını ön gördüğünden çözüm için Milletler Cemiyetine başvurmuştur. Cemiyet de bir komisyon oluşturarak bölgede çalışma başlatmıştır. Bu süreçte Türkiye

15 Kenichi Ohno, *The Economic Development of Japan*, GRIPS Development Forum, National Graduate Institute for Policy Studies, Japan 2006, s. 114-116, 119, 129.

16 Melih Duman, "Çin-Japon Çatışması ve Türkiye'nin Uzakdoğu'daki Gelişmelere Bakışı (1929-1939)", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 16, 2020, s. 39.

17 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türkiye Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 515/7526-39513-3, tarih yok.

18 Armaoğlu, Japonya'nın ekonomik faaliyetleri ile Mançurya'yı âdeta *olgun bir meyve* hâline getirdiğini ve gerekli koşullar sağlanınca da bu meyveyi koparmak için harekete geçtiğini ifade etmektedir (Armaoğlu, 20. *Tüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 232).

ise yaşanan gelişmeleri dış temsilcilikleri aracılığıyla yakından takip etmiştir. Konuyla ilgili yayınlanmış sınırlı sayıda araştırma¹⁹ bulunmakla beraber Türk Diplomatik Arşivinde yer alan belgelerde gizlilik kararı olduğundan konunun tüm ayrıntıları ortaya çıkarılamamıştır. Bu çalışmada ise bugüne kadar herhangi bir araştırmada kullanılmamış arşiv belgeleri ışığında Japonya'nın Mançurya'yı işgali ve Türkiye'nin konuya bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Japonya'nın Mançurya'yı İşgali

Orta Asya'ya hâkim olmak için Çin'i
ele geçirmek, Çin'i ele geçirmek için
de Mançurya'yı zapt etmek elzemdir.

Japonya Başbakanı Baron Tanaka Giichi

Kore ve Mançurya üzerindeki nüfuz mücadelesinin en önemli neden olduğu 1904-1905 Rus-Japon Savaşı, Japonya'nın galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Savaşın sonucunda Rusya, Uzak Doğu'daki yayılmacı siyasetinden bir müddet vazgeçmek zorunda kalmış ve Japonya, Asya'da önemli bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bundan sonra Japonya bütün Asya halklarını kendi siyasi çatısı altında birleştirme düşüncesini yani Büyük Asyacılık idealini uygulamaya koymuştur. Bu ideoloji bir taraftan Batı'ya ve Rusya'ya karşı tepki olarak ortaya çıkmış gibi görünürken diğer taraftan da Japonya'nın emperyalizmini gizlemek için bir bahane/kılıf olmuştur. Böylelikle Japonya hızla gelişen ekonomisine paralel olarak büyüyen askerî gücüyle Asya'daki nüfuz ve toprak kazanımlarını artırma yoluna gitmiştir²⁰.

Mançurya Bölgesi'ndeki Japon varlığı Rus-Japon Savaşı sonrasında başlamıştır. 1907 yılında taraflar imzaladıkları anlaşmanın gizli hükümlerine göre Mançurya'yı nüfuz bölgelerine (kuzeyi Rusya'ya, güneyi Japonya'ya) taksim etmişlerdi²¹. Savaş sonrası bölgenin en önemli aktörlerinden biri hâline gelen Japonya, genişleme siyasetine devam ederek 1910 yılında Kore'yi ilhak etmiştir²². Birinci Dünya

19 Bu çalışmalara birkaç örnek için bk. Yonca Anzerlioğlu, "Tokyo Türk Maslahatgüzarının Değerlendirmeleriyle Mançukuo Devleti (1931-1933)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 41, Mayıs 2008, s. 1-16; Yonca Anzerlioğlu, "1931 Türk Hariciye Raporunda Çin-Japon Anlaşmazlığı", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı 4, Güz 2006, s.207-226; Erdem Karaca, "T.C. Hariciye Nezareti Siyasi İstihbarat Servisi Raporlarında Mançurya Meselesi (1932-1933)", *Sosyal Bilimler Tarih ve Sanat (Bilimsel Araştırmalar Kitabı 2018)*, ed. Osman Köse, Ankara 2018, s. 205-218.

20 A. Merthan Dünder, *Pan-İslamizm'den Büyük Asyacılığa: Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 141-148.

21 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s. 447.

22 Oktay Gökhan Banbal, *Japonya İşgal Döneminde Kore Yarımadası ve Uzak Doğu'nun Siyasi Görünümü*,

Savaşı Dönemi'nde Çin'deki Alman sömürgelerini ele geçiren Japonya, Çin'i de Türk Diplomatik Arşivinde "Japon emperyalizminin en korkunç vesikası" olarak tanımlanan 21 maddelik bir antlaşmayı imzalamaya (1915) mecbur etmiştir. Mançurya özelinde bu antlaşmaya bakılacak olursa Japonya'nın kazançları şöyledir: Kuzey Mançurya'da Japonlara serbest ticaret, seyahat ve emlak sahibi olma hakkı; Japon demiryolu imtiyazının 25 yıldan 99 yıla çıkarılması ve bahse konu alanlarda maden işletme imtiyazı; Moğolistan ile Mançurya arasında devam eden demiryolu inşaatı ve buralara ait istikrazlarda (borçlanma) Japonların muvafakatinin alınması; bölgede istihdam edilecek idari ve siyasi müşavirlerin Japonlardan seçilmesi²³.

Savaş içerisinde Japonya ve Rusya aynı tarafta yer almasına rağmen Bolşevik İhtilali durumları değiştirmiştir. Japonya, Rusya'nın iç meselelerine yönelmesiyle Doğu Asya'da ortaya çıkan iktidar boşluğunu fırsata çevirip (sözde müttefikine yardım, Bolşevik İhtilalini kontrol altında tutmak ve doğu cephesini Almanya'ya karşı korumak için) Doğu Sibirya ve Kuzey Mançurya'ya önemli miktarda silahlı kuvvet konuşlandırmıştır. Japonya bölgedeki işgalini Sovyetler Birliği ile anlaştığı 1925 yılına kadar da sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin toparlanmaya başlaması, bölgede ihtilal sonrası kaybettiği etki alanını yeniden kazanması²⁴ ve Çin'in başarılı politikalar neticesinde 1920'lerin sonlarına doğru Mançurya üzerindeki etkinliğini artırması Japonya'yı harekete geçirmiştir²⁵. Japon İmparatorluk Ordusu, Mançurya'da meydana gelecek olası bir çatışma ortamını kendi çıkarları açısından en iyi şekilde sonuçlandıracağını düşündüğünden sivil hükûmetin onayını almadan harekete geçmiştir²⁶. Nitekim bölgede görev yapan Kwantung Ordusu 18 Eylül 1931 gecesi Güney Mançurya Demiryolu Hattı'na (Mukden'in birkaç mil kuzeyi)

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s.32-38, 127-128.

23 TDA, 515/7526-39513-3, tarih yok.

24 Tatiana Linkhova, "The Russian Revolution and the Emergence of Japanese Anticommunism", *Revolutionary Russia*, Vol. 31/No. 2, 2018, s. 261, 264-265, 270, 273.

25 1931 yılında bölgede Japonya aleyhinde yaşanan bazı gelişmeler için bk. Fahir Armaoğlu, *Amerikan Japon Münasebetlerinin On Yılı 1931-1941*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1957, s. 36.

26 Milletler Cemiyetinin çoğu gözlemcisi olayın Japon ordusu tarafından Japon hükûmetinin izni olmadan gerçekleştiği kanaatine sahiptir. Nitekim olaydan sonra aralık ayında Japon Wakatsuki, kabinesi istifa etmek durumunda kalmış ve yerine gelen kabine ise işgali onaylamıştır. Benzer şekilde Japon İmparatoru Showa dünyanın tepkisine neden olan olayları önlemek için "Tosuiken" yani başkumandanlık hakkını kullanmak yerine sessiz kalmayı tercih etmiştir [Sinan Levent, *Cumhuriyet Gazetesine Göre II. Dünya Savaşı Öncesi Türk Basınında Japonya, (1933-1939)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 50]. Olayın başlangıcında Japon ordusu kendi başına hareket etmiş olsa da sonrasındaki gelişmelerde Japon idaresinin işgalden yana tavrı takındığını ya da işgali savunmak durumunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Çinlilerin sabotaj düzenlediği iddiasıyla meşru müdafaa hakkını kullanıp 19 Eylül sabahı Çin garnizonuna ateş açtığını ve Mukden'i işgal ettiğini duyurmuştur²⁷. Bununla yetinmeyen Japon askerleri beş ay içinde Mançurya'daki tüm büyük kentleri (Liaoning, Jilin ve Heilongjiang) işgal etmiştir²⁸. Japonya'nın birçok şehri hızla işgal etmesi olayların aniden geliştiğinden ziyade sistemli bir planın yürürlüğe konduğunu göstermekteydi²⁹. Ayrıca Japonya, Mançurya'yı işgal ederken o güne kadar imza etmiş olduğu uluslararası antlaşmaları da çiğnemiş oluyordu³⁰.

Mançurya İşgalinin Uluslararası Boyuta Taşınması ve Türkiye

Mançurya'daki Japon işgaline karşı direnme gücü olmayan Çin karşı bir harekâta bulun(a)madığı gibi geri çekilme politikasını yürürlüğe koymuştur. Ayrıca Çin Dışişleri Bakanlığı, Japon hükûmetine yönelik sert bir protesto yayınlayarak Mançurya'daki Japon askerî operasyonlarının derhal durdurulması için çağrıda bulunmuş ve 21 Eylül 1931'de üyesi bulunduğu Milletler Cemiyetini göreve davet etmiştir³¹. Böylelikle dünya devletlerinin takibinde olan mesele resmî olarak da uluslararası bir hüviyet kazanmıştır.

- 27 Tarihe Mukden Olayı, Mançurya Olayı, Ryujoko Olayı olarak farklı adlarla geçen bu hadise Milletler Cemiyetinin görevlendirdiği Lytton Komisyonunun bölgede yapmış olduğu incelemelere göre aslında bir Japon kurgusuydu. Japon subaylar Mançurya işgalini haklı göstermek için demiryolunun belirli alanlarına patlayıcılar yerleştirmiş ve bunları infilak ettirmiştir. Ardından da suçu Çinlilerin üzerine atarak saldırıya geçmişlerdir (Ian Nish, *Japan's Struggle With Internationalism, Japan, China and the League of Nations, 1931-1933*, Routledge, London and New York 2009, s. 173-186). Milletler Cemiyetinin çoğu gözlemcisi olayın Japon ordusu tarafından Japon hükûmetinin izni olmadan gerçekleştiği kanaatine sahiptir (League of Nations, *Appeal By The Chinese Government, Report of The Commission of Enquiry*, Geneva, 1932, s. 66-83).
- 28 Mukden Olayı'nın detayları hakkında bk. Robert H. Ferrel, "The Mukden Incident: September 18-19, 1931", *The Journal of Modern History*, Mar., 1955, Vol. 27/ No. 1, s. 66-72; <https://www.britannica.com/event/Mukden-Incident>, erişim tarihi (e.t): 11.12.2021.
- 29 Armaoğlu, *Amerikan Japon Münasebellerinin On Yılı 1931-1941*, s. 37.
- 30 Japonya'nın ihlal ettiği uluslararası antlaşmaların başında Milletler Cemiyeti Misakı, 1922 tarihli Washington Deniz Konferansı, 1928 yılında savaşın ulusal politika olarak kullanılmasını yasaklayan Briand-Kellog Paktı gelmektedir.
- 31 Çin Hükûmeti başvurusunu Milletler Cemiyeti Misakının 11. maddesine dayanarak yapmıştır. Bahse konu maddede Milletler Cemiyeti, Cemiyet üyesi ülkelerin bağımsızlıklarıyla toprak bütünlüklerine riayet edilmesini ve bunlara karşı yapılacak bir tecavüzde müdahalede bulunmayı taahhüt ediyordu. Olası bir tecavüz veya tecavüz tehlikesi belirdiği takdirde Cemiyet bu taahhüdünü yerine getirmek için harekete geçecekti. Maddenin orijinali için bk. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih*, TTK Yayınları, Ankara 1953, s. 531. Armaoğlu, konunun Milletler Cemiyetine taşınmasını ve müzakerelerini tarihlere göre dört başlıkta sınıflandırmaktadır: Birinci Safha: 18-30 Eylül 1931, İkinci Safha: 13 Ekim-16 Kasım 1931, Üçüncü Safha: 16 Kasım-10 Aralık 1931, Dördüncü Safha: 25 Ocak-29 Ocak 1932 (Armaoğlu, *Amerikan Japon Münasebellerinin On Yılı 1931-1941*, s. 31-71).

Çin hükûmeti, Milletler Cemiyetine yapmış olduğu başvurunun yanı sıra Briand-Kellog Paktı'nda imzası bulunan devletlere de bir nota gönderip konunun barış yoluyla çözülmesi için desteklerini istemiştir. Böylelikle Türkiye gelişmelerini yakından takip ettiği meseleye resmen dâhil olmuştur. Türkiye, olayların çözümünde yapılacak görüşmelerde yer almak üzere Fransa Dışişleri Bakanı Briand tarafından -Fransa Büyükelçiliği aracılığıyla- şifâhen davet almıştır. Ayrıca Fransa'nın Bern Büyükelçisi, Türkiye'nin Bern Elçisi ile görüşerek Türkiye'nin Çin ve Japon hükûmetleri nezdinde nota dolayısıyla bir girişimde bulunup bulunmadığını sormuştur. Bu görüşmede Türkiye'nin henüz harekete geçmediği bilgisine sahip olduğu anlaşılan Fransız Büyükelçisi, Türkiye'nin bir girişimde bulunmasının Çin hükûmetini memnun edeceğinin Türk Dışişleri Bakanı'na bildirilmesini hürmetleriyle rica etmiştir. Oysa Türkiye bu ricadan bir gün önce harekete geçmiş, 21 Ekim 1931'de, Çin ve Japon hükûmetlerine Mançurya meselesinin barışçıl yollarla çözümüne yönelik müzakerelerde bulunmalarını içeren notalar göndermiştir³². Japonya, Türkiye'nin notasına verdiği cevapta diğer devletler gibi Kellog Paktı'nda taahhüt ettiği mesuliyetin bilincinde olduğunu; Mançurya'da sadece meşru müdafaa düşüncesiyle hareket ettiğini; sorunun çözümü için savaşı bir seçenek olarak görmediğini ve çözüm noktasında sulhtan başka bir düşüncesi olmadığını bildirmiştir. Ayrıca nota cevabında Çin'in düşmanca tutumla Japonya aleyhinde faaliyetlerden vazgeçmediği, Japon ticaretine zarar verdiği ve bu gayri kanunî hareketlerin Kellog Paktı ruhuna aykırı olduğu üzerinde de durulmuştur³³. Çin hükûmeti ise Türkiye'nin notasına Dışişleri Bakanı V. Chintung Frank W. Lee tarafından Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey'e hitaben gönderdiği bir telgrafla cevap vermiştir. Telgrafta Çin hükûmeti, Japonya'nın uluslararası anlaşmaları çiğneyerek başlatmış olduğu askerî tecavüze karşı Türkiye'nin göstermiş olduğu derin ilgiye teşekkür etmiştir. Ayrıca Çin'in meselenin barış yoluyla çözümü için daimî ısrarcı olacağını bildirmiştir³⁴.

Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği, Japonya ve Çin'in Mançurya üzerindeki anlaşmazlığının Milletler Cemiyetinde 16 Kasım 1931'da görüşülmeye başlandığını Türkiye'ye bildirmiştir³⁵. Üç hafta kadar süren görüşmelerde sorunun

32 TDA, 515/7528-39549-28, 22 Ekim 1931; TDA, 515/7528-39549-29, 29 Ekim 1931; TDA, 515/7528-39549-41, 29 Ekim 1931.

33 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0.0/257.728.6., 28 Ekim 1931.

34 TDA, 515/7528-39549-19, 29 Ekim 1931.

35 Bu görüşme öncesinde Çin, Japon kitalarının topraklarını terk etmesi için Japonya'ya nota

çözümü için her iki tarafında mütecaviz hareketlerde bulunmaması; ticaret serbestliğine engel olunmaması; Mançurya'da ikamet edenlerin yaşam haklarına müdahale edilmemesi gibi konularda anlaşmaya varılmıştır. Ancak Cemiyetin Japonya'nın Mançurya'daki işgali sona erdirmesine yönelik kararı Japonya tarafından kabul görmemiştir. Japonya bölgenin tahliye edilmesi konusunda kendi vatandaşlarının can ve mal güvenliğinin sağlanması gibi sınırlılıkları belli olmayan tartışmalı konular ileri sürerek işgali devam ettireceğini göstermiştir. Çin ise Japon askerlerinin bölgeden çekilmesinde ısrar etmiştir. Milletler Cemiyeti olayların alınan kararlarla çözülemeyeceğini anlayınca yerinde araştırma yapmak üzere bir tahkikat komisyonunun kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu komisyon Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikalı ve sonradan tespit edilecek bir üyenin de dâhil olmasıyla beş kişiden oluşacak, Çin ile Japonya da birer delege ile komisyonda temsilci bulundurabileceklerdi. Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği alınan kararlardan sonra Japonların Mançurya'daki nüfuzunu genişletmesinden dolayı Amerikan'ın olaya müdahale edeceğini, Çin'de ortaya çıkan karışıklıklar neticesinde komünizme sürüklenen bölgede Rus nüfuzunun artacağını ve bu nedenlerle Japonların hareketlerini daha da ileriye götüremeyeceği görüşünü paylaşmıştır³⁶. Diğer taraftan Türkiye'nin Bern Elçiliğinden gelen bilgilere göre ise Milletler Cemiyetindeki Japon temsilcisi, konunun Cemiyet gündemine gelmesinden itibaren küçük devletlerin de katılacağı bir toplantıya katılmayacaklarını Japonya'ya Bulgaristan veya Yunanistan gibi bir muamele yapılamayacağını, meseleyi sadece büyük devletler ile görüşebileceklerini kati bir surette ifade ettiğini bildirmiştir³⁷. Japonya'nın bu direktmesi neticesinde konseyin 13'ler azası olarak bilinen Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya ve İspanya temsilcilerinden mürekkep komite Amerikan gözlemcinin de hazır bulunduğu görüşmede artık açık toplantıların yanı sıra gizli celselerinde yapılması kararını almışlardır. Gizli görüşmelerde Japonya açıkça artan nüfus nedeniyle Mançurya'ya ihtiyacı olduğunu ancak belirli koşullarla askerlerini bölgeden çekebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Japonya çözüm için altı maddelik bir öneri teklifi ileri sürmüştür. Bu altı maddenin özeti Mançurya'nın Japon sömürgesi olmasının onaylanmasıydı. Nihayetinde müzakerelerden sonuç çıkmamış Japonlar da harekâtlarına devam etmişlerdir³⁸.

---

vermişse de Japonya bu talebi reddetmiştir (Armaoğlu, *Amerikan Japon Münasebetlerinin On Yılı 1931-1941*, s. 46).

36 TDA, 515/7524-39771-49, 16 Kasım 1931.

37 TDA, 515/7524-39771-53, 21 Kasım 1931.

38 TDA, 515/7524-39771-55, 23 Kasım 1931.

Milletler Cemiyeti bünyesinde bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'nin dış temsilciliklerinden Mançurya'daki gelişmelerle ilgili bilgi akışı devam etmekteydi. Washington Büyükelçiliği, Mançurya'daki harekâtın durdurulması için Amerika tarafından Japonya ve Çin'e nota gönderildiğini Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir³⁹. Büyükelçilik kısa süre içerisinde Japonya'nın bu notaya cevap vererek askerî harekâtı durdurduğunu ancak yeni iğtişaş (karışıklık/kargaşa) karşısında gerekli tedbirleri almaktan geri kalmayacağını iletmiştir⁴⁰. Yaklaşık bir hafta sonra Washington Büyükelçiliği, Amerikanın Japon askerî harekâtından rahatsız olmakla beraber kamuoyunda nezaketli davrandığını ve Japon elçisinin askerî harekâtın genişlemeyeceğine dair Amerika'ya sözlü teminat verdiğini Bakanlığa iletmiştir. Ayrıca pek çok çevrenin olası bir Çin-Japon Savaşı'na Amerikanın da katılmasının mümkün olmadığı görüşünde birleştiğini haber vermiştir⁴¹.

Moskova Büyükelçiliğinden bildirildiğine göre Sovyet Rusya, Mançurya'daki Japon ilerlemesini kendi açısından olumsuz görmekteydi ve meseleyi önemle takip etmekteydi. Büyükelçilik, Sovyet hükümetinin Mançurya hududundaki kuvvetlerini takviye ettiğini ve harbiye komiserinin uçakla hududa gidip döndüğü bilgisini paylaşmıştır⁴². Büyükelçilik başka bir raporunda Sovyetlerin Japonya'nın Kellog Paktı'nı ihlal ettiği görüşünde olduğunu, Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinov'un Japonya'nın Harbin'i işgal etmeyeceğine dair kendilerine teminat verdiğini ve Sovyet basınının Japonya aleyhinde neşriyata başladığını bildirmiştir⁴³. Sovyet Başbakanı Molotov ise konu hakkında 7 Kasım 1931 tarihli nutkunda meselenin almış olduğu hâlden memnun olmadıklarını, Çin-Japon ihtilafında tarafsız olmakla beraber Japonya'nın attığı adımları tehlikeli bulduklarını ifade etmiştir⁴⁴. Bern Elçisi Cemal Hüsnü bir davet vesilesiyle Sovyetler Birliği'nin Londra Büyükelçisi Sokolnikof ile görüştüğünü onun konu hakkında şu mütalaada bulunduğunu Bakanlığa iletmiştir: *Mesele biyolojik bir hadisedir. Biz Japonlara bu meselede hak veriyoruz, fazla ahalisini elbet bir yere yerleştirmek mecburiyetindedir. Hudutlarına bir milletin bayraklarını koyarak bura tarikiyle diğer insanlara kapalı bulundurması sistemi insaniyet için gayri*

39 TDA, 515/7528-39549-43, 26 Eylül 1931.

40 TDA, 515/7528-39549-38, 28 Eylül 1931.

41 TDA, 515/7528-39549-31, 8 Ekim 1931.

42 TDA, 515/7524-39771-27, 26 Eylül 1931.

43 TDA/515, 7524-39771-26, 1 Ekim 1931.

44 TDA, 515/7526-39513-3, tarih yok.

*kabili tahammüldür*⁴⁵. Bu görüşmeden bir hafta sonra ise Sokolnikoff, Japonların son dönemde bölgede işgali genişletmeleri neticesinde Sovyetlerle Japonya arasında büyük bir anlaşmazlık olduğunu beyan etmiştir. Büyükelçi, bahse konu anlaşmazlık durumundan Avrupa'nın büyük bir memnuniyet duyduğunu ve bu nedenle Avrupa'nın Japonya'nın harekâtını tasvip ettiği eleştirilerini de sözlerine eklemiştir. Ayrıca Sokolnikoff, Japonya'nın diplomatik sonuç çıkıncaya kadar Kuzey Mançurya'daki işgalini sürdüreceğini ifade etmiştir⁴⁶.

İşgal bölgesinde yaşanan sıcak gelişmeler ise genellikle Türkiye'nin Tokyo Temsilciliği tarafından takip edilerek Türk makamlarına bildirilmiştir. Tokyo Maslahatgüzarı, Japonya'nın 2 Ekim 1931'de yayınlamış olduğu resmî bir beyannameyi Dışişleri Bakanlığına iletmiştir. Bu beyannameye Japonya, Mançurya'da arazi kazanmak amacıyla olmadığını, Çin ile doğrudan görüşerek barışın muhafazası ve asayişin sağlanmasına hazır olduğunu, gerekli noktalar dışında askerlerini geri çekeceğini dünyaya duyurmuştur. Japonya'nın olayın ilk gününden itibaren sorumlu olmadığını anlatmaya çalıştığını ifade eden Tokyo Maslahatgüzarı, Milletler Cemiyetinin etkisiz müdahaleleri ve uluslararası camianın durumundan istifade eden Japonya'nın Çin üzerindeki emellerini süngü tehdidi ile gerçekleştireceğine dair şahsî görüşlerini Bakanlığa iletmiştir. Ayrıca Çin-Japon ihtilafının uzun süreceğini ve birçok safhasının olacağını da sözlerine eklemiştir⁴⁷.

Türk Dışişleri Bakanlığı, Bern Elçiliğinden Mançurya meselesinin Milletler Cemiyetinde nasıl ve ne surette görüşüldüğü konusunda kendisini bilgilendirmesini istemiş,⁴⁸ Bern Elçiliği de konuya dair yapmış olduğu çalışmayı Bakanlığa iletmiştir. Buna göre; Japonya Avrupa devletlerinin kendi meseleleriyle meşgul olmasını hesaba katarak bu hamleyi yapmıştır. Amerika'nın yardımı olmadan Japonya'ya bir yaptırımda bulunmanın mümkün olmadığı, bu nedenle Japonya hakkındaki özel müzakerelere Amerika'nın Bern Elçisi'nin de davet edildiği bilgisi paylaşmıştır. İhtilafın çözümü için olayları yerinde incelemek üzere bir heyet gönderilmesi fikrine Amerika'nın, Japonya'daki hükümeti zayıflatacağı ve askerî idareyi başa getirebileceği düşüncesiyle taraftar olmadığını, konseyin de bu durumları göze alarak Japonya'nın izzeti nefisini korumak için yalnız büyük

45 TDA, 515/7524-39771-20, 10 Kasım 1931.

46 TDA, 515/7524-39771-17, 17 Kasım 1931.

47 TDA, 515/7528-39549-36, 2 Ekim 1931.

48 TDA, 515/752839549-42, 29 Eylül 1931.

devletlerden oluşan bir komisyon teşkil ettiğini bildirmiştir. Amerika elçisinin de katıldığı bu komisyonun kuruluş şekli ise küçük devletleri kızdırmıştır. Konseyin 18 Ekim 1931 tarihinde yapacağı toplantıdan sert bir kararın çıkmayacağı böyle bir durumda Japonya'nın Cemiyetten çekilmesinden korkulduğunu ifade eden Bern Elçisi, gerekli görülmesi durumunda meseleyi daha iyi tetkik için Cenevre'ye hareket edebileceğini bildirmiştir⁴⁹. Dışişleri Bakanlığı da meseleye ciddi bir önem atfettiğinden Elçi'ye Milletler Cemiyetindeki görüşmeleri yakından takip etmesi için Cenevre'ye gitmesi talimatını vermiştir⁵⁰. Cenevre'ye giden Bern Elçisi Cemal Hüsni, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğinin Mançurya'ya bir komisyon göndermeye çalıştığını, Japonlar bunu kabul ederse komisyonun teşkili ve mesaisi hakkında itirazda bulunmayacaklarını dair bilgiler aldığı Bakanlığa iletmıştır⁵¹. Elçiliklerden gelen bu raporlardan sonra Dışişleri Bakanlığı konu hakkında Başbakanlığı bilgilendirmiştir. Bakanlık, eldeki bilgileri özetledikten sonra Briand-Kellog Paktı'nı taraf olunması nedeniyle meselenin yakından ve ehemmiyetle takip edildiğini ifade etmiştir⁵². Diğer taraftan Türkiye'nin Kellog Paktı dışında da Çin-Japon anlaşmazlığı konusunda oluşturulan uluslararası komisyonlarda aktif olarak görev aldığı görülmektedir. Nitekim Türkiye, Milletler Cemiyetine katıldıktan sonra Cemiyet tarafından Çin-Japon anlaşmazlığının çözümü için atılacak adımları denetlemek üzere kurulan ve ilk toplantısını 16 Mart 1932'de yapan "On Dokuzlar Komitesi/Komisyonu"⁵³ içerisinde yer almıştır⁵⁴.

Japonya Himayesindeki Mançukuo Devleti (Kukla Mançukuo Devleti) ve Türkiye

1931 yılının sonuna gelindiğinde Japon ordusu, Güney Mançurya'daki önemli merkezlerin büyük çoğunluğunu ele geçirmiştir. 5 Şubat 1932'de işgal edilen son önemli nokta aynı zamanda Sovyet demiryolu kavşağı da olan Harbin olmuştur. Bu

49 TDA, 515/7528-39549-37, 30 Eylül 1931.

50 TDA, 515/7528-39549-30, 18 Ekim 1931.

51 TDA, 515/7528-39549-12, 16 Kasım 1931.

52 BCA, 30.10.0.0/257.726.6., 3 Aralık 1931.

53 On Dokuzlar Komitesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. H. L., "The Committee of Nineteen and the Sino-Japanese Dispute", *Bulletin of International News*, Feb.2, 1933, Vol. 9/No. 16, s. 3-11.

54 Türkiye'nin hangi tarihten itibaren bu Komisyonunda görev yapmaya başladığına dair mevcut kayıtlarda bilgi bulunmazken 13 Aralık 1932 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında şu ifadeler yer verilmekteydi: *Azasından bulunduğumuz Çin-Japon ihtilafını tetkike memur "On Dokuzlar Komisyonu" ve "Milletler Cemiyeti Umumi Heyeti"nin Cenevre'de yapacakları toplantılara iştirak edemeyeceği anlaşılan Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Beyefendi'nin yerine Bern Elçisi Cemal Hüsni Bey'in hükümetimizi temsil etmesi...* (BCA, 30.10.0.0/32.74.14., 13 Aralık 1932).

Japonya'nın ana hatlar üzerinde ve hatta Rus kontrolündeki Çin Doğu Demiryolu bölgesine kadar olan sahada bir dereceye kadar kontrolü ele geçirmesi anlamına geliyordu. Japonya bir taraftan askerî olarak işgalini genişletirken diğer taraftan da bölgede kendisine yakınlık gösteren ayrılıkçı siyasi grupları destekliyordu. Mançurya'daki bazı Japon taraftarı liderler de Japonya'nın desteğiyle Çin'den ayrılarak siyasî bir güç olarak ortaya çıkmayı istiyorlardı⁵⁵. Nihayetinde 1 Mart 1932'de Japon taraftarı Mançuryalı liderlerin katılımıyla bir kongre yapıldı ve Mançurya topraklarında Mançukuo adında bir devletin kurulduğu ilan edildi⁵⁶. Yeni kurulan devletin başına 1912 yılında tahtından indirilen -Çin'in son imparatoru olarak bilinen- Puyi⁵⁷ getirildi. 1932-1934 yılları arasında hükûmet başkanı olan Puyi, Mançukou'nun 1 Mart 1934'te statüsünün değiştirilerek imparatorluğa dönüştürülmesiyle imparator olmuştur. Böylelikle Puyi de devlet başkanlığından imparatorluğa geçiş yapmıştır⁵⁸. Ancak statüsü ne olursa olsun Mançukuo Devleti kukla bir devlet olarak görüldüğünden Puyi de kukla bir imparator olarak nitelendirilmekten kurtulamamıştır⁵⁹.

55 Nish, *age.*, s. 77, 86.

56 Nish, *age.*, s. 88.

57 Pu Yi, Pu'yi, Pu-Yi olarak da bilinen Puyi, 1906 yılında doğdu ve iki yaşında Qing (Mançu) Hanedanlığı'nın 12. ve Çin'in son imparatoru olarak tahta çıktı. 1911 yılında Xinhai Devrimi (1911 Devrimi veya Çin Devrimi) neticesinde Çin'de cumhuriyet ilan edilince tahttan uzaklaştırıldı. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Puyi, Pekin'deki imparatorluk sarayında her türlü yetkiden arındırılmış olarak kapalı bir yaşam sürmeye başladı. 1924 yılında gizlice Pekin'den ayrılarak Japonya'nın kontrolündeki Tianjin'e (Tientsin) gitti. 1932 yılında tümüyle Japonya'nın idaresinde olan Mançukuo Devleti'nin başına getirildi ve 1934'te bu devletin imparatoru ilan edildi. Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda mağlup olmasının ardından savaş suçlusuz olarak SSCB tarafından tutsak edildi. 1950'ye kadar Sibiry'a'da kalan Puyi, savaş suçlusuz olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ne teslim edildi. Tutukluluk hayatı 1959 yılında çıkarılan özel bir af ile son buldu ve serbest bırakıldı. 1960 yılında Çin Bilimler Akademisi Botanik Bahçesine görevli olarak atandı, 1962 yılında Li Shuxian adında bir hemşire ile evlendi. 1964 yılından ölüm tarihi olan 1967'ye kadar ise Çin Halk Siyasi Danışma Konferansında (CRI) araştırmacı/editör olarak görev yaptı. Puyi hakkında detaylı bilgi için bk. Puyi, *Son İmparator Göklerin Oğlu'ndan Yeni İnsan'a*, çev. Leman Çalışkan, Afa Yayınları, İstanbul 1988; Anna Hestler, *The Last Emperor of China, Prisoner of History*, FormAsia Book Ltd, Hong Kong 2006. Ayrıca Puyi'nin yaşamı 1987 yılında *The Last Emperor* adıyla beyaz perdeye aktarılmıştır. Film 1988 yılında pek çok ödül kazanmıştır. Film hakkında bk. <https://filmsiniflandirma.ktb.gov.tr/detail/the-last-emperor> (erişim tarihi: 05.01.2022); <https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/1988> (e.t. 05.01.2022).

58 Türkiye, Mançukuo Devleti'nde yaşanan siyasi gelişmeleri, Puyi'nin 1 Mart 1934 itibarıyla Mançukuo Devleti'nin İmparatoru olarak tahta çıktığını ve artık ülkede monarşiye geçildiği bilgisini Bern Elçiliği aracılığıyla Milletler Cemiyetine bildirmiştir. Cemiyet de bu bilgiler için teşekkür etmiştir. Bu yazışmalar için bk. United Nations Archives (UNA), R3607/1/207/10059, 24 Mart 1934.

59 Puyi, Japon subayların kendisini bir imparator olarak görmediklerini, kendisini bir kukla gibi

Japonya'nın Mançukuo Devleti'ni tanınması amacıyla iki hükûmet arasında 15 Eylül 1932 tarihinde Hesinking'te bir protokol imza edilmiştir⁶⁰. Bu protokolde Mançukuo'nun kendi iradesiyle serbest müstakil bir devlet olarak teşekkülünün Japonya tarafından kabul edildiği, Japonya ile Mançukuo arasında iyi komşuluk münasebetleri kurulacağı, taraflardan birinin emniyet ve topraklarına karşı yapılacak dâhilî ve haricî saldırılara karşı diğerinin yardımında bulunacağı yer almıştır. Protokol, Çince ve Japonca olarak iki dilde kaleme alınmış olup olası bir ihtilaf hâlinde Japoncanın geçerli olacağı da taraflarca kabul edilmiştir. Protokolü Japonya adına İmparatorun Fevkalade Murahhas ve Büyükelçisi Nobuyoshi Muto, Mançukuo adına ise Mançukuo Başbakanı Hsiae-Hsü imzalamıştır⁶¹. Japonya hükûmeti bu protokolün imzalandığı gün resmî bir beyanatta da bulunmuştur⁶². Japonya, Mançukuo Devleti'ni tanımakla kalmamış aynı zamanda 24 Şubat 1933'te Milletler Cemiyetine üye ülkeleri de bu devleti tanımaya davet etmiştir⁶³.

Çin yeni kurulan bu devleti tanımadığı gibi Japonya'yı protesto etmiştir. Çin hükûmeti, Mançukuo'da oluşturulan sunî devletin Japonların bölgeden çekilmesiyle ortadan kalkacağını ve Japonya'nın saldırgan davranışlarının sadece kendisini değil aynı zamanda dünya barışını da tehdit ettiğini ifade etmiştir. Hükûmet ayrıca Milletler Cemiyeti nezdinde de Japonya'nın Mançurya'da ihdas ettiği vaziyeti protesto ederek Japonya'nın taahhütlerinde durmadığı yönündeki şikâyetlerini yinelemiştir⁶⁴.

Milletler Cemiyetine henüz yeni üye olan (18 Temmuz 1932) Türkiye ise Mançukuo hakkında hem Cemiyetin nasıl bir tavır takınacağını hem de Cemiyete üye olmayan (ABD ve Rusya gibi) devletlerin nasıl bir politika takip edeceğini yakından izlemeye başlamıştır. Nitekim Londra Büyükelçiliği konuyla ilgili İngiliz basınında çıkan bazı haberleri Dışişleri Bakanlığı göndermiştir. Örneğin

---

kullanıldığını, yılda sadece iki defa yurdun iç kesimlerini ziyaretine izin verildiğini, sarayın duvarları arkasında bir tecrit hayatı yaşadığını ve kâğıt üzerinde bir imparator olduğunu söylemektedir. Puyi'nin kendi anlatımıyla Mançukuo'da geçirmiş olduğu 14 yıllık sürede (1931-1945) neler yaşadığına dair bk. Puyi, *age.*, s. 211-269.

60 Protokolün Birleşmiş Milletler Arşivinde yer alan metni için bk. UNA, R1854/1A/15744/38925, 1932.

61 BCA, 30.10.0.0/220.484.2., 5 Kasım 1932.

62 Bu beyanatta Japonya, Mukden Olayı'nda nefsi müdafaa hakkını kullandığını, Mançukuo Devleti'nin nasıl bağımsızlığını ilan ettiğini, Japonya'nın neden Mançukuo'yu resmen tanıdığını ve iki devlet arasındaki ilişkilerin mahiyeti gibi durumları açıklamıştır (BCA, 30.10.0.0/257.729.21., 28 Eylül 1932).

63 TDA, 515/7484-43187-1, 14 Nisan 1934.

64 BCA, 30.10.0.0/220.484.2., 5 Kasım 1932.

Times gazetesi konu hakkında kesin hüküm vermek için Lytton Raporu'nun yayınlanmasını beklemenin doğru olacağını yazmıştır. *Manchester Guardian* ise zayıf devletlerin Milletler Cemiyetine ne kadar güvenebilecekleri konusunun Çin-Japon anlaşmazlığının çözümüne göre şekilleneceğini, İngiltere'nin sorunun çözümü için ABD ile işbirliği yapıp Milletler Cemiyetine yardım edebilecek bir durumdayken bunu yapmamak aczine düştüğünü satırlarına taşımıştır. Gazete kendisine 19 Eylül 1932'de Mançukuo Dışişleri Bakanı tarafından gönderilen bir telgrafi da aktararak Mançukuo'yu tanımayan devletlerin vatandaşlarının Mançukuo'da ikametine ve ticaret yapmasına imkân verilmeyeceğini okuyucularına duyurmuştur. Ayrıca gazetede Çin'in ABD nezdindeki temaslarından da bir sonuç çıkmadığı ve ABD'nin Lytton Raporu öncesinde bir girişimde bulunmayacağına yönelik ifadelere yer verilmiştir⁶⁵.

ABD'nin tutumu da Mançukuo Devleti'ni tanımamaktan yana olmuştur. Nitekim Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği, ABD'de idarede bulunan Cumhuriyetçilerin yeni devleti tanımak gibi bir eğilimi olmadığını, Demokratların ise daha mülayim bir tavır alacaklarına dair bazı yayınlar yapılsa da bunun bir "hülyadan ibaret" olduğunu Bakanlığa bildirmiştir⁶⁶.

Türkiye, Rusya'nın nasıl bir siyaset takip edeceğini ise hem Moskova Büyükelçiliğinden hem de Londra Büyükelçiliği vasıtasıyla İngiliz basını üzerinden takip etmiştir. Londra'dan iletilen gazetelerden biri olan *Morning Post*, Rusların Mançukuo'yu tanıyacağına dair bir takım havadisler aldığını yazmıştır⁶⁷. Ayrıca gazete başka bir nüshasında Japonlar duruma hâkim olmasalardı Mançurya'nın Çin'in değil Rusya'nın istilasına uğrayacağı görüşünü paylaşmıştır⁶⁸. Moskova Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gelen bilgilere göre ise Sovyet Rusya başlangıçta Mançukuo'yu tanımamıştır. Ancak daha sonra Sovyet Rusya elinde bulundurduğu Doğu Çin Demiryollarını Mançukuo'ya satmak kararı aldığından iki hükümet arasında 25 Haziran 1933'te Tokyo'da müzakerelere başlanacağı duyurmuştur. Bu açıklama Sovyet Rusya'nın Mançukuo'yu fiilen tanınması anlamına geliyordu⁶⁹.

65 TDA, 534/37853-151118-1, 20 Eylül 1932.

66 TDA, 515/7528-39546-12, 11 Kasım 1932.

67 TDA, 534/37625-151238-3, 25 Eylül 1932.

68 BCA, 30.10.0.0/220.484.2., 5 Kasım 1932.

69 TDA, 515/7487-38966-1, 10 Haziran 1933.

Uluslararası arenadan beklediği desteği alamayan Çin, Mançurya'ya karşı gümrük ablukası kararı almıştır. Bu karara göre Mançurya Limanlarındaki gümrük vergisi Şanghai ve diğer Çin Limanlarından da alınmaya başlanacaktı. Böylelikle Çin iki defa vergi alınacak bir sistemi yürürlüğe koymuş oluyordu⁷⁰. Mançukuo da misilleme olarak Çin'e karşı bir takım yeni gümrük tarifelerini yürürlüğe koymuştur⁷¹.

Türkiye bir taraftan dünya devletlerinin Mançukuo hakkındaki siyasetlerini takip ederken diğer taraftan da kendi politikasını şekillendirmeye/belirlemeye çalışmıştır. Bu sırada Mançukuo Devleti Dışişleri Bakanı Hsich Chich Shih, 12 Mart 1932'de, Türkiye'ye kendilerini tanıtan bir mektup göndermiştir⁷². Mektubun giriş kısmında yeni devletin kuruluşu şöyle anlatılıyordu; *her biri ayrı idare altında bulunan Fengtien, Kirin, Heilungkiang ve Jehol, Tungcheng Özel Bölgesi ve Mongolian Mengs (Bürlükleri) Vilayetleri, Çin Cumhuriyeti ile münasebetlerini keserek müstakil bir hükümet tesisi için birleşmiş ve 1 Mart 1932'de Man-Chou-kuo Devleti'ni vücuda getirmişlerdir*. Mektubun devamında ise Çin hükümeti eleştirilmekte, “halka gün yüzü göstermemekle” suçlanmaktaydı, buna karşın Mançukuo Devleti'nin halkın; emniyeti, asayişi, refahı ve saadeti için çalışacağına değinilmekteydi. Mektup yabancı devletlerle nasıl ilişki kurulacağına dair yedi maddelik bir açıklama ile sona eriyordu. Bu yedi maddede: Yeni devletin uluslararası barış için çalışacağına; uluslararası hukuka uyacağına; uluslararası hukuk ve anlaşmalar nedeniyle Çin ile kurulacak temaslarda bu düzenlemelere sadık kalacağına; Mançukuo dâhilindeki yabancıların hukukuna saygı gösterileceğine ve onlara adil muamele yapılacağına; yabancı ülkelerle ticareti kolaylaştırıp ticaretin gelişmesine katkıda bulunulacağına ve açık kapı⁷³ prensibine riayet edileceğine yer verilmiştir. Mektup, Mançukuo Devleti'nin bu yedi madde etrafında Türkiye ile resmî diplomatik münasebet tesis etmek isteğiyle bitiyordu⁷⁴. Arşiv kayıtlarında Türkiye'nin bu mektuba cevap verip vermediğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak sonraki aylarda Türkiye'nin takip etmiş olduğu siyasetten mektuba cevap vermediği anlaşılmaktadır. Nitekim Türk Dışişleri Bakanlığı, 24 Ekim 1932'de Tokyo Büyükelçiliğine talimat göndererek Mançukuo

70 BCA, 30.10.0.0/220.484.2., 5 Kasım 1932.

71 TDA, 534/37853-151118-1, 20 Eylül 1932.

72 Changchan şehriden gönderilen bu mektubun imzalı orijinali için bk. Ek 1.

73 Açık Kapı Siyaseti (Open Door Policy): Bir devletin kendi toprakları üzerinde başka bir devlete ticaret yapma hakkı tanımaması. Bölgedeki uygulamalar konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Armaoğlu, *Amerikan Japonya Münasebetlerinin On Yılı 1931-1941*, s. 20-24.

74 TDA, 515/7487-38973-1, 12 Mart 1932.

Devleti'nden herhangi bir temsilcinin elçiliğe gelerek münasebet teşebbüsünde bulunması hâlinde Büyükelçilik, Türkiye'nin Mançukuo'yu tanıdığı yönünde bir malumatı olmadığını ifade edecekti. Fakat gelenlere hüsnü niyet gösterilecek ve kendileriyle iyi ilişkilerde bulunulmasının pek tabii olduğu cevaben bildirilecekti⁷⁵.

Milletler Cemiyeti İstişari Komitesi, 7 Temmuz 1933 tarihinde Milletler Cemiyetine dahil bulunan bütün devletlere gönderdiği bir tamimle Mançukuo Devleti'nin uluslararası teşekküllere ve uluslararası mukavelelere dahil edilmesine üye ülkelerin karşı çıkmasını tavsiye etmiştir⁷⁶. Hem yaşanan gelişmeler hem de bu tavsiye kararı üzerine Türkiye, Mançukuo Devleti'ni resmî olarak tanımamak yönünde bir siyaset benimsemiştir⁷⁷. Ancak her ihtimale karşı elinin güçlü olmasını isteyen Türkiye, siyaseten değişebilecek şartları da göz önünde bulundurup Mançukuo Devleti hakkında bilgi toplamaktan da geri durmamıştır. Örneğin 1933 yılına ait kim tarafından hazırlandığı bilinmeyen yirmi altı sayfalık bir raporda Mançukuo Devleti'nin coğrafi vaziyeti,⁷⁸ sınırları,⁷⁹ limanları,⁸⁰ nüfusu,⁸¹ menabii (kaynakları) başlığında yetiştirdiği ürünleri, hayvancılığı, ormanları ve

75 TDA, 515/7487-38969-1, 24 Ekim 1932.

76 TDA, 515/7584-43187-1, 14 Nisan 1934.

77 Türkiye, Mançukuo Devleti'ni ortadan kalkacağı tarihe (1945) kadar da tanımamıştır. Diğer taraftan Türkiye'nin Şangai Elçisi'nin 15 Mart 1941'de Dışişleri Bakanlığına iletildiği bilgilere göre Mançukuo Devleti'ni bu tarihe kadar tanıyan devletler Japonya, Almanya, İtalya, İspanya, Macaristan, Romanya, Slovakya ve San Salvador'dan oluşmaktaydı (TDA, 515/7412-38652-1, 15 Mart 1941).

78 Bu başlıkta Mançukuo Devleti'nin koordinatları ve kabataslak olarak yeryüzü şekilleri (dağlar, ovalar ve nehirler) sıralanıp bölge, kenarları olmayan bir küvet şeklinde birçok ırmak ve çaylarla sulanan bir ova olarak tasvir edilmiştir. Raporun ilerleyen sayfalarında ise dağlar ve nehirler için ayrı ayrı başlıklar açılmıştır. Dağlar başlığında Mançukou'da hangi dağların bulunduğu, rakımlarının ne olduğu üzerindeki bitki örtüsünün nasıl şekillendiği bilgisine yer verilmiştir. Nehirler başlığında ise nehirlerin uzunlukları, doğdukları ve döküldükleri yerlerin ayrıntısı, hangi nehirden tarım anlamında sulama için nasıl faydalandığı, hangi nehir üzerinde taşıma yapılabildiği ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

79 Tartışmalı olan Mançukou Devleti'nin sınırlarının hiçbir zaman net olarak tespit edilemediği ifade edilmekle beraber oldukça ayrıntılı bir betimlemeye yer verilip eyaletlerin kilometrekare cinsinden büyüklüklerine değinilmiştir.

80 Bu başlık altında bölgede bulunan altı limanın nasıl kurulduğu, konum olarak nerede yer aldıkları ve kapasitelerinin ne olduğu bilgileri yer almıştır. Bunların içerisinde özellikle Dairen Limanı'nın dünyanın en büyük limanlarından biri olduğu ifade edilmiş ve 1929 yılında bu limanı ziyaret eden yabancı gemilere ait istatistikî bilgiler paylaşılmıştır.

81 Nüfus başlığında 1929 yılındaki Mançukou'nun toplam nüfusunun 33.700.000 olduğu ve bu nüfus içerisindeki çeşitli milletlerin dağılımına yer verilmiştir.

madenleri,⁸² sanayisi, ticareti ve maliyesi,⁸³ Mançukuo'nun Anayasası⁸⁴, Mançukuo ordusu ve donanmasına⁸⁵ dair ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.⁸⁶ Tokyo Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen başka bir raporda da Japon uzmanlar tarafından hazırlanan Mançukuo Devleti'nin 1932-1933 ve 1934-1936 mali yıllarına ait bütçesine yer verilmiştir.⁸⁷

Lytton Raporu ve Yankıları

Milletler Cemiyetinin 10 Aralık 1931 tarihli kararına göre Mançurya meselesini mahallinde araştırmak üzere kurulan Beşler Komisyonu, başkanın ismine atfen Lytton Komisyonu ya da resmî olarak League Commission of Enquiry (Milletler Cemiyeti Soruşturma Komisyonu) adlarıyla bilinen heyette şu isimler yer almaktaydı:

- 82 Mançuri'nin kelime anlamının “bolluk” olduğu ifade edilen bu başlıkta bölgenin oldukça verimli ekim alanlarına sahip olduğu, Uzak Şark'ın buğday ambarı olarak tanımlandığı, bölgede üretimin özellikle Japonlar eliyle yapıldığı anlatılmıştır. Toprağın Verimi başlığında buğday, soya fasulyesi, mısır, darı, pirinç, tütün, pamuk gibi ürünlerin yetiştirme alanları, yıllık üretim kapasitesi ve ihracat oranları yer almıştır. Hayvan Yetiştirme başlığında bölgedeki hayvan sayısı ve Japonların fenni usullerle yaptığı hayvan yetiştiriciliğine değinilmiştir. Ormanlar başlığında bölgenin ağaç bakımından oldukça zengin olduğu, hangi bölgede ne kadar ağaç bulunduğu ne kadar orman ürünü ihraç edildiği değerlendirilmiştir. Madenler başlığında kömür, demir, altın, kurşun, bakır, kükürtlü demir, manganez gibi madenlerin çıktığı bölgeler ve ihracat rakamlarıyla madenleri işletme hakkının sadece Japon ve Mançu halkına ait olduğu bilgisine yer verilmiştir.
- 83 Sanayi başlığında bölgede yer alan fabrikalar, bunların sermaye hâkimiyetinin milletlere göre dağılımı, fabrikaların gelir durumları ve Japonya'nın giderek artan etkinliği üzerinde durulmuştur. Ticaret başlığında Mançukuo'nun ithalat ve ihracat rakamlarına yer verilmiştir. Maliye ve Bankalar başlığında Mançukuo Merkez Bankasının 1 Temmuz 1932'de kuruluşu, Mançu parasının değeri ve Mançuri Ziraat Bankasının sermaye bilgileri yer almıştır.
- 84 Anayasa başlığında Mançukuo'nun kuruluşu, başkenti (Chang-Chun diğer adıyla Hsing-king), idaresine ve ülkenin anayasasına yer verilmiştir. Buradaki bilgilere göre idarî olarak Japonya'nın Mançukuo nezdindeki elçisi aynı zamanda Mançukuo idaresinde yüksek müşavir olarak da görev yapmaktadır. Mançukuo'daki bütün Japon kuvvetleri (15 bin kadar polis) bu yüksek müşavire bağlıdır.
- 85 Ordu başlığı altında Mançukuo ordusunun büyük bir kısmını Japonların oluşturduğu, Japonların gün geçtikçe orduyu güçlendirmeye çalıştığı ve ordu mevcudunun tahminen 180 bin kişi olduğu bilgileri bulunmaktadır. Donanma başlığında ise deniz kuvvetlerinin henüz kuruluş aşamasında olduğu, birkaç eski Japon harp gemisi ve yeni yapılan bazı gemilerle sahil muhafazasının sağlandığı ancak Mançukuo Devleti'nin bir donanma oluşturmasına Amerika'nın itiraz ettiğine yer verilmiştir.
- 86 TDA, 515/7403-39260-1, 1 Ocak 1933.
- 87 TDA, 515/7403-392581, 15 Mayıs 1935.

Luigi Aldrovandi Marescotti (İtalya-Berlin Eski Elçisi)

General Henri Claudel (Fransız-Asker)

Kont Victor Bulwer Lytton (İngiliz-Parlamento Üyesi)

General Frank Ross McCoy (Amerikalı-Asker)

Dr. Heinrich Schnee (Alman-Alman Afrika Müstemlekeleri Eski Genel Valisi).

Komisyon için bir sekretarya görevlendirilmiş ve bu sekretaryanın yöneticiliğine ise M. Robert Haas atanmıştır. Ayrıca Japonya'ya temsilen Japonya'nın Türkiye Büyükelçisi İzaburo Yoshida ve Çin'i temsilen de Çin Eski Başbakanı hâlihazırda Paris Elçisi olan Wellinton Koo Komisyonunda yer almışlardır⁸⁸.

Komisyonun Avrupalı üyeleri 3 Şubat 1931'de Avrupa'dan Amerika'ya gitmiş, Amerikalı temsilcisinin de heyete dâhil olmasıyla deniz yoluyla 29 Şubat tarihinde Tokyo'ya ulaşılmıştır. Heyet, 29 Şubat-4 Eylül 1932 tarihleri arasında Tokyo, Osaka, Shanghai, Ihsing, Nanking, Hankow, Peiping, Kiukiang, Pukow, Tsinan, Tientsin, Dairen, Chinwangtao, Shanhaikwan, Kungehuling, Changehun, Kirin, Mukden, Harbin, Tsitsihar, Taonan, Anshan, Fushun, Tangku, Chinehow, Shanhaikwan, Tsingtao, Taian, Tienstsin, Antung, Keijo, Fusan gibi bölgelerde geniş ve kapsamlı incelemelerde/temaslarda bulunarak⁸⁹ raporunu 4 Eylül 1932'de tamamlamıştır⁹⁰. Rapor; giriş kısmı, on bölüm ve bir ek kısmından oluşmaktaydı. Birinci bölümde son yıllarda Çin'de yaşanan gelişmeler, 19. yüzyılda Çin ile Batı'nın temasları ve 18 Eylül 1931'e kadar yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Ayrıca Çin ve Japonya'nın gelişim dönemleri karşılaştırılmaktadır.

Mançuri başlığıyla verilen ikinci bölümde 1. Bölge hakkında iktisadi, jeopolitik ve etnografik bilgiler, 2. Mançurya-Çin ilişkileri, 3. Mançurya-Rus ilişkilerine yer verilmektedir. Üçüncü bölümde Mançurya üzerindeki Çin-Japon ilişkileri yedi kısımda ele alınmaktadır; 1. Japonya'nın Çin üzerindeki çıkarları, 2. Mançurya'daki

88 Komisyonunda ve sekretaryada görev yapanlar için bk. League of Nations, *age.*, s. 10-11.

89 Heyetin hangi tarihte nerede olduğu, seyahatini hangi vasıtaıyla gerçekleştirdiği, dönüşümlü olarak çalıştıklarından yapılan inceleme ve temaslarda kimlerin görev yaptıklarına dair bk. League of Nations, *age.*, s. 140-148.

90 Lytton Raporu'nun tamamı için bkz. League of Nations, *age.* Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği tarafından raporun ana sayfasına şöyle bir not konulmuştur: Genel Sekreter, Komisyon üyeleri tarafından 4 Eylül 1932'de Peiping [Çin'in başkenti olan Pekin]'de imzalanan Soruşturma Komisyonu Raporu'nu Konseye ve Milletler Cemiyetinin üyelerine dağıtmaktan şeref/onur duyar. Komisyon raporunun ilk sayfası için bk. Ek 2. Raporun ayrı baskısı yapılmakla beraber Birleşmiş Milletler Arşivindeki kayıtları için bk. UNA, R1875/1A/33027/39028, 1932.

Çin-Japon çatışması, 3. Mançurya'daki demiryolu üzerindeki Çin-Japon ilişkileri, 4. Japonların 1915 yılında Çin'e kabul ettirdikleri 21 maddelik antlaşma ve bu antlaşmanın sonuçları, 5. Korelilerin Mançurya'daki vaziyetleri, 6. Koreliler ile Çinliler arasında gerçekleşen Wanpaoshan Olayı ve Çinlilerin Kore'de katledilmesi, 7. Yüzbaşı Nakamura'nın öldürülmesi.

Dördüncü bölüm Mançurya'da 18 Eylül 1931'den itibaren gerçekleşen olaylar (Mukden'in işgalinden başlayarak Tienstsin Olayı, Chengchow İşgali, Nankin Vakası, Harbin'in istilası) ile her iki tarafın askerî hareketleri, Çin'in başıbozuk teşkilatı ve çeteleri hakkında bilgiler anlatılmıştır. Bu bölümde özellikle olayın Japon askerî makamları tarafından nasıl tertip edildiği ve suçun Çinliler üzerine atılmasının ne kadar yanlış olduğuna değinilmiştir.

Beşinci bölümde Şanghay şehrinin çevresinde cereyan eden savaşların son kısmı ve 5 Mayıs 1932 İtilafnamesine dair bilgiler aktarılmıştır. Mançukuo başlığını taşıyan altıncı bölümde Mançukuo hükümetinin kurulması, geçirdiği aşamalar, bugünkü yapısı ve Mançurya halkının Mançukuo hakkındaki hissiyatının ne yönde olduğunu açıklanmıştır.

Yedinci bölümde Japonya'nın iktisadi çıkarları ve Çin'in Japonya'ya uygulamış olduğu ekonomik boykot⁹¹ hakkındaki ayrıntılara yer verilmiştir. Sekizinci bölüm, Mançurya'daki iktisadî menfaatler başlığıyla verilmekte ve çeşitli devletlerin Mançurya'ya yapmış oldukları yatırımlar, Mançurya ile Japonya ilişkileri, Çin-Mançurya ve Japonya-Mançurya ithalat ve ihracatları ile açık kapı politikası ele alınmıştır.

Dokuzuncu bölümde Mançurya meselesinin çözümünde takip edilecek şu prensip ve şartlar sıralanmıştır: 1. Her iki tarafın menfaatini temin etmeyen bir anlaşma barış yapılmasına engel olacaktır. Bu nedenle her iki taraf da tatmin edilmelidir. 2. Rusya'nın menfaatleri de göz önünde bulundurulmalıdır. 3, Yapılan düzenlemeler Paris ve Milletler Cemiyeti Misakları ile Dokuzlar Muahedesi'ne uygun ol-

91 Mukden olayından sonra Çinliler arasında Japon mallarına boykot ve Japon karşıtı eylemler başlamıştır. Bu tepkilerin en fazla olduğu yer ise Shanghai (Şangay) olmuştur. 18 Ocak 1932'de Shanghai'da 5 Japon Budist rahibi Çinlilerin saldırısına uğradı ve bunlardan 3'ü öldü, ikisi de ağır yaralandı. Japonya 70 bin kişilik bir orduyla Shanghai'ye girdi. Bu defa Çinliler direniş gösterince taraflar arasında 36 gün süren bir mücadele başladı. İki taraftan da binlerce kişi hayatını kaybedince bazı ülkeler ve Milletler Cemiyetinin araya girmesiyle barış sağlandı ve Japonya bölgedeki askerlerini geri çekti. Diğer taraftan yaşanan olaylar konusunda Japonya'nın büyük devletlerin dikkatini Mançurya üzerinden başka yöne çekmek için Mukden Olayı'nda olduğu gibi birtakım komplolar kurduğuna, rahipleri Çinlilere para karşılığında öldürttüğüne dair iddialar da bulunmaktadır (Levent, *agt.*, s. 55-56).

malıdır. 4- Japonların Mançurya'daki menfaatlerini ve tarihi ilişkilerini dikkate almayan bir uzlaşma kalıcı bir sonuç getirmeyecektir. 5. Tekrar bir anlaşmazlığa yol açmamak için Çin ile Japonya'nın Mançurya'daki menfaatleri ve hukukları yeni bir takım anlaşmalarla düzenlenerek tespit edilmelidir. 6. İlk beş maddede ifade edilen teklifler sonucu olarak küçük bir takım anlaşmazlıklar ortaya çıkarsa mesele büyümeden hızlı ve uygulanabilir bazı tedbirler alınmalıdır. 7. Çin'in idarî mülkiyesiyle halkın hâkimiyetini sağlayacak şekilde ve mahallî ihtiyaçlara cevap verebilecek bir idarenin (otonomi/özerklik) Mançurya'da tatbik edilmesi gerekmektedir. 8. Mançurya'da sadece iç güvenliği sağlayacak bir jandarma kuvveti haricindeki askerî kuvvetler terhis edilmeli ya da geri çekilmelidir. Mançurya ile alakadar olan devletler arasında bir saldırmazlık anlaşması imza edilmelidir. 9. Çin ile Japonya arasında iktisadî ilişkileri temin için yeni bir ticaret anlaşmasına ihtiyaç vardır. Bu anlaşma iktisadî ve siyasî ilişkilerin bir arada kurulmasını hedef edinmelidir. 10. Çin'in bugünkü durumu sadece Çin-Japon ilişkileri açısından değil uluslararası boyutta bir önem arz etmektedir. Çin'in kendi içerisinde yaşadığı kargaşalıklar Uzak Doğu'da kalıcı barışın kurulmasına engel olduğundan bunların ortadan kaldırılması için uluslararası işbirliğine ihtiyaç vardır.

Onuncu bölüm, Komisyon tarafından sorunun çözümü için Milletler Cemiyetine yapılan şu önerileri içermekteydi: 1. Çin hükûmeti bir beyanname ile Mançurya idaresine dair toplanacak olan konferans tarafından verilen kararı tatbik edeceğini ilan etmelidir. 2. Japonya'nın çıkarlarını gözetmek için yeni bir Çin-Japon anlaşması imzalanmalıdır. 3. Çin ile Japonya arasında bir uzlaşma ve hakem anlaşması, saldırmazlık ve birbirlerine yardım anlaşmaları akdedilmelidir. 4. Yeni bir Çin-Japon ticaret anlaşmasının imzalanmalıdır. Komisyon çözüm için konferans yapılmadan önce bazı hususların açıklığa kavuşturulması görüşündeydi. Bu hususlar ise şöyledir: 1. Konferansın toplantı yeri, temsilcilerin yetkileri ve tarafsız gözlemci bulunup bulunmayacağıın tespit edilmesi. 2. Mançurya üzerinde Çin'in hâkimiyet hakkı ile Çin'in mülki idare bütünlüğünün sağlanması ve aynı zamanda Mançurya'da özerk bir yapının kurulmasının kararlaştırılması. 3. İç güvenliği sağlamak için jandarma teşkilâtı kurulması. 4. İhtilafa konu olan meselelerin çözümü için anlaşma imzalanması. 5. Mançurya harekâtına katılanlar hakkında genel af ilan edilmesi. 6. Çin'in kabul edeceği beyanname ve Japonya'nın Mançurya'daki menfaatlerine yönelik yapılacak anlaşma göz önünde bulundurularak uzlaşma, hakem, saldırmazlık ve yardım anlaşmasına Rusya'nın da katılmasının faydalı olacağı.

Raporun ek kısmında ise Komisyonun hangi tarihlerde nereleri ziyaret ettiğine dair detaylara yer verilmiş ve 14 adet de harita eklenmiştir.

Japonya'nın Lytton Raporu'na cevabı sert olmuştur. *Daily Herald* gazetesi Japonya'nın Komisyona baştan beri düşmanca bir teşkilat gibi davrandığını, yetkisinden şüphe ettiğini ve kararlarını hafife aldığı yazmıştır. Ayrıca Japonya'nın bir meydan okumayla Milletler Cemiyetine Japonya'nın yolu üzerinde bulunmamasını söylediğini yazmıştır. Bir nota yayınlayan Japonya, Mançurya'da gerekli gördüğü harekâtın sonuçlarının bir dava konusu teşkil etmesine müsaade etmeyeceğini, Mançukuo Devleti ile onun başkanının yerinde kalmasının esas olduğunu ancak bu şekilde bir barışın temin edilebileceğini bildirmiştir. Notada Çin'in anarşi içinde bulunduğundan barışa katkı sağlayabilecek bir pozisyonda olmadığı ve olayların Çin tarafından çıkartıldığından Japonya'nın sadece meşru müdafaa hakkını kullandığı bir kez daha ifade edilmiştir⁹². Japonya'nın Milletler Cemiyeti temsilcisi de bir mektupla Cemiyet Misakının 15. maddesinden⁹³ kaynaklı haklarını muhafaza etmekte olduklarını Millet Cemiyetine bildirmiştir. Yine Lytton Raporu'nda Mançuri ahalisi tarafından istiklal talep edilmediği Japonya'nın bölgede önde gelen bir takım kişiler aracılığıyla istiklal durumunu temin ettiği konusundaki ifadelerinde tekzip edileceğine dair duyular çıkmıştır. Bu bilgiler Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği tarafından Dışişleri Bakanlığımıza iletilmiştir⁹⁴.

Türkiye'nin Tokyo Büyükelçiliği de Lytton Komisyonunun hazırlamış olduğu rapor üzerine Japonya'da ne gibi siyasi gelişmeler yaşandığını Bakanlığa bildirmiştir. Buna göre; Japonya kendi siyaseti aleyhinde kararlar verileceğini öğrendiğinden Milletler Cemiyetinden ayrılmayı tartışmaya açmıştır. Nitekim Tokyo'da çıkmakta olan Asahi gazetesi Japonya'nın Milletler Cemiyetinden ayrılmasını savunan neşriyate başlamıştır. Her ne kadar bu yayınlar resmî makamlarca tekzip edilse de⁹⁵ Japon kamuoyunda Milletler Cemiyetinden çıkacak kararların aleyhlerinde

92 TDA, 534/37625-151245-7, 25 Ekim 1932.

93 Milletler Cemiyeti Misakı'nın 15. maddesi kısaca ihtilaflı bir konunun çözümünde Cemiyetin iki tarafın arasını bulmaktan başka yetkisi olmadığını içermektedir. Maddenin tamamı için bk. Erim, *age.*, s. 532-533.

94 TDA, 534/37625-151239-2, 1 Aralık 1932.

95 Belgenin ayrıntısında Japonya Dışişleri Eski Bakam Yoshizawa'nın Türk Maslahatgüzarna aleyhte kararlara Japonya'nın itirazda bulunacağını söylediği ve Japonya Başbakanı Amiral Sayto'nun da Japonya'nın Milletler Cemiyetinden ayrılmasını gerektirecek bir olayın gerçekleşmeyeceğini ümit ettiğine dair beyanatta bulunduğu yer verilmiştir.

olacağına dair yüksek bir beklenti yer edinmiştir. Türkiye'nin Tokyo Büyükelçiliği birçok noktadan karmaşık olan Japonya-Milletler Cemiyeti ilişkilerinin nasıl şekilleneceği konusunun Mançurya hakkında verilecek karara bağlı olduğu görüşünü paylaşmıştır⁹⁶.

Londra Büyükelçiliği, Mançurya meselesinde İngiltere'nin Japonya'ya yönelik mümaşatkâr (dost geçinmek, kusurlara göz yummak) politikasının Lytton Raporu sonrasında zora gireceğini, raporun İngiltere'yi devletler arası tartışmalarda bir cephe almak zorunda bırakacağından konunun kamuoyu ve hükûmeti ciddi surette meşgul etmeye başladığını Bakanlığa bildirmiştir⁹⁷. İngiliz Parlamentosu'ndaki görüşmelerde ise Lord Lytton başkanlığındaki Komisyonun zor bir uluslararası görevi yerine getirirken önemli bir kamu hizmetinde bulunduğu dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan aynı görüşmeler sırasında Milletler Cemiyetinin eyleme geçmekte yavaş kaldığı, Komisyonun Mukden'in Japonlar tarafından işgale uğradıktan 5 ay sonra çalışmaya başlamasının eleştirildiği de görülmektedir⁹⁸.

Türkiye'nin Londra Büyükelçiliğinden gelen bilgilere göre Çin ise Lytton Raporu'nu memnuniyetle karşılamıştır. Çin adına Lytton Komisyonunda bulunan Wellington Koo, Mançurya meselesi müzakerelerine raporun esas teşkil etmesi gerektiğine dair İngiliz basınına açıklamalarda bulunmuştur⁹⁹.

Raporu değerlendiren *Times* gazetesi, Milletler Cemiyetinin şimdiye kadar kendisine arz edilen meseleler içerisinde en çetin ve çözümü en güç olay ile karşı karşıya olduğunu yazmıştır. Problemin esas olarak ırksal olduğu görüşünde olan gazete Komisyonun katı olarak Mançurya'yı Çinlilere verdiğini bu nedenle Cemiyet üyesi ülkelerin ve üye olmayan ABD'nin Mançukuo'yı tanımaması gerektiğini satırlarına taşımıştır¹⁰⁰.

Milletler Cemiyeti'nin Çin-Japon ihtilafı konusunda gerekli incelemeleri yapmak için görevlendirdiği -Türkiye'nin de üye olarak yer aldığı- On Dokuzlar Komitesi Lytton Raporunun kabulü yönünde görüş beyan etmiştir¹⁰¹. Nihayetinde de rapor

96 BCA, 30.10.0.0/257.726.2., 19 Eylül 1932.

97 BCA, 30.10.0.0/257.726.2., 19 Eylül 1932.

98 <https://hansard.parliament.uk/lords/1932-11-02/debates/fdbe0ecc-e236-4dd2-b1f6-4593627c2321/ManchuriaReportOfTheLyttonCommission> (e.t. 03.01.2022).

99 TDA, 534/37625-151245-6, 11 Kasım 1932.

100 TDA, 534/37625-151245-7, 25 Ekim 1932.

101 Komitenin Milletler Cemiyetine sunmuş olduğu rapor için bk. UNA, R3624/1/630/2233, 21 Şubat 1933. Japon temsilcisi Yosuke Matsuoka ise Komitenin raporuna itirazlarda bulunmuştur

Milletler Cemiyetinin 24 Şubat 1933 tarihli olağanüstü genel kurul toplantısında yapılan oylamayla kabul edilmiştir¹⁰². Bu kararın alınmasından sonra Japon Temsilcisi Yosuke Matsuoka toplantıyı terk etmiş ve 27 Mart 1933'te Japonya, Milletler Cemiyetinden ayrılma kararı almıştır¹⁰³. Diğer taraftan Türkiye'nin Tokyo Maslahatgüzarı, Türk makamlarına Japonya'nın Cemiyetten ayrılmasına yönelik bazı iç siyaset tartışmalarının yer aldığı 25 Şubat 1933 tarihli bir rapor göndermiştir. Bu raporda özellikle Japonya'nın Cemiyetten ayrılmasıyla Pasifik'teki adaların manda işlerini de terk etmesi gerektiğine dair birtakım görüşlerin bulunmasına rağmen Japonya'nın buraları Milletler Cemiyetinden değil de çeşitli anlaşmalarla elde ettiğine dikkat çekilmekteydi. Ayrıca Japon Denizcilik Bakanı da yarı resmî beyanatta Japonya'nın Milletler Cemiyetinden çekilmesi durumunda uluslararası camiaya *Mançuri nasıl kara üzerinde Japonya için bir hayat meselesi ise bu adalar meselesi de deniz üzerinde bir hayat meselesidir. Japonya ne pahasına olursa olsun bu adalardan ayrılmaz*, şeklinde mesaj vermektedir¹⁰⁴. Japon iç siyasetine yönelik başka kayıtlarda ise Japonya'nın doğrudan doğruya Çin ile anlaşmak için Pekin'e bir

---

(UNA, R3624/1/630/2085).

102 Olağanüstü kurul toplantısı 21 Şubat tarihinde Milletler Cemiyeti Başkanı James Eric Drummond tarafından yapılan bir açılış konuşmasıyla başlamıştır. Başkan bu konuşmada On Dokuzlar Komitesinin çalışmalarına, Lytton Raporunun hazırlanmasına, Çin ve Japon görüşlerine dair kısa bilgiler vermiştir (UNA, R3624/1/630/2313). 24 Şubat 1933'te yapılan Lytton Raporu'nun oylamasında ise 42 ülke kabul oyu verirken Japonya red oyu kullanmıştır (Nish, *age.*, s. 189; H. L., "The League Report and Japan", *Bulletin of International News*, Vol.9/No.18, 2 March 1933, s. 529). Diğer taraftan oylamada 44 oyun kullanıldığı, Japonya'nın red oyu vermesinin yanı sıra Siam'ın (Tayland) çekimser olarak kaldığı ifade eden (David Wen-wei Chang, "The Western Powers and Japan's Agression in China: The League of Nations 'The Lytton Report'", *American Journal of Chinese Studies*, Vol. 10/ No.1i April 2003, s. 59; Stefan Matthias Hell, *Siam and the League Of Nations: Modernization, Sovereignty, And Multilateral Diplomacy, 1920-1940*, River Books, Bangkok 2010, s. 220) ve oylamaya kaç ülkenin katıldığı belirtilmeden sadece Japonya'nın karşı oy kullandığını ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır (Harrassowitz Verlag, "China's International Approach to the Manchurian Crisis, 1931-1933", *Journal of History*, Vol. 26/No. 1, 1992, s. 73).

103 Tsutomu David Yamamoto, *The Japanese and Japanese Foreign Policy 1927-1933*, School of Orient and African Studies, (basılmamış doktora tezi), 1981, s.195-200; Tomoko Akami, "When Democracy in Not Enough: Japan's information policy and mass politics in diplomatic and economic crisis in the 1930s", *The Asia-Pacific Journal*, Vol. 11/No. 1, 14 April 2013, s. 10. Milletler Cemiyeti Misakı'nın 1. maddesine göre Cemiyet üyesi bir ülke Cemiyetten ayrılacağı iki yıl öncesinden haber vermeliydi. Ayrılmayı düşünen üye kararını uygulamaya koyduğunda hem bu Misak'ın yüklediği hem de uluslararası bütün yükümlülükleri yerine getirmek şartıyla Cemiyetten çekilebilirdi (Erim, *age.*, s. 528).

104 BCA, 30.10.0.0/220.486.14., 3 Nisan 1933.

temsilci göndereceği¹⁰⁵ ve Cemiyetten ayrılma hususunda Japon siyasî partilerinin hükûmete destek verdikleri ifade edilmiştir¹⁰⁶.

Sonuç

Japonya'nın 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleştirdiği reformlar, Asya'da hızla yükselen bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak bu durum Japonya'yı kendi topraklarına sığamaz ve kendi kendine yetemez hâle getirdiğinden yeni arayışlara yöneltmiştir. Özellikle giderek artmakta olan nüfusuna yeni yerleşim alanları bulmak ve ekonomik olarak zengin kaynaklara ulaşmak, bu arayışların temelini oluşturmuştur. Böylelikle Japonya yakın çevresinde kendisine bu imkânları sağlayacak yerleri gerek anlaşmalarla ve gerekse askerî yöntemlerle kontrol altına almaya başlamıştır. Hedeflerini gerçekleştirme noktasında karşısına çıkan Çin ve Rusya'yı mağlup eden Japonlar, Asya'da üstünlüğü ele geçirmiştir. Nitekim Japonya gelişimine paralel olarak eskiden yer aldığı sömürülen devlet sınıfından, sömürgeci sınıfına geçmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında önemli kazançlar elde eden Japonya, kısa bir sürede dünya siyasetine yön veren büyük devletler arasına girmiştir. Ancak ülke için elde edilen bu büyük başarıların korunması kolay olmamıştır. Doğal afetler (özellikle 1923 yılı Büyük Kanto Depremi), iç sorunlar, dış borçlanmanın önlenememesi, 1927 yılında yaşanan bankacılık krizi, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve ihracatın yarı yarıya azalması gibi durumlar yeni kaynak arayışlarını tetiklemiştir. Yaşanan sorunlar militarist düşüncenin artmasına ve her şeyin silahla çözüleceğine dair bir görüşün yaygınlaşmasına neden olmuştur. Nihayetinde Japonya, kendi ekonomisini rahatlatacak ve artan nüfusu için yerleşim alanı oluşturabilecek olan Mançurya'yı işgal etmiştir. Topraklarının işgaline karşı direnebilecek güçte olmayan Çin ise dünya barışının korunması iddiasıyla kurulan Milletler Cemiyetine başvurmuştur. Böylece Milletler Cemiyetinin etkinliği/ yetkinliği noktasında da önemli bir sınav başlamıştır. Cemiyetin sorunun çözümü için oluşturduğu Lytton Komisyonu, Japonya'nın Mançurya'yı işgalini hukuki ilkelere aykırı bulmuştur. Cemiyet, Komisyonun görüşünü aynen benimsemiş olsa da harekete geçmekte geç kaldığı gibi almış olduğu kararları Japonya'ya uygulamayı da başaramamıştır. Sonuç olarak Milletler Cemiyeti, dünya barışı yolundaki önemli bir sınavda başarısız olmuştur. Diğer taraftan Japonya,

¹⁰⁵ BCA, 30.10.0.0/257.727.6., 8 Mayıs 1933.

¹⁰⁶ BCA, 30.10.0.0/257.727.6., 11 Mayıs 1933.

Milletler Cemiyeti çatısı altında Mançurya meselesi üzerine gerçekleştirilecek olan müzakerelere küçük devletlerin katılmamasını istemiştir. Bu isteği haklı bulan Cemiyet de konuyla ilgili toplantıların devletlerin büyüklüklerine göre açık ve kapalı olarak yapılmasını kararlaştırmıştır. Cemiyetin bu yaklaşımı, küçük olarak görülen devletlerin Cemiyete karşı duydukları görece az olan güveninin daha da azalmasına yol açmıştır. Nihayetinde işlevselliği tartışmalı olan Milletler Cemiyetinin ilkelere göre değil de problem yaşayan ülkelerin gücüne göre hareket edebilen tarafgir bir teşkilât olduğu bir kez daha tescillenmiştir.

Japonya ve Çin arasında cereyan eden Mançurya mücadelesi yeni bir dünya savaşına sebep olur endişesiyle diğer dünya devletleri tarafından olduğu gibi Türkiye'nin de ilgi gösterdiği bir konu olmuştur. Yaşanan gelişmeleri dış temsilcilikleri aracılığıyla yakından takip eden Türkiye, imzacısı olduğu Briand-Kellog Paktı dolayısıyla sorunun barışçıl yollarla çözümüne katkı sunması için önce şifahan Fransa'dan, ardından da yazılı olarak Çin'den davet almıştır. Kendisine başvurulmuş Türkiye, barışın sağlanması için harekete geçip taraflara sulhu ve sükûneti telkin eden notalar göndermiştir. Türkiye'nin barışa yönelik çabaları Milletler Cemiyetine üye olmasından sonra da devam etmiş ve sorunun çözümü için oluşturulan kurullarda görev almasını sağlamıştır.

Japonya'nın işgal sonrası Mançurya'da kurdurmuş olduğu Mançukuo Devleti ise bu süreçte devletlerin gündemini meşgul eden başka bir konu olmuştur. Bu Devlet, Japonya tarafından işgali haklı çıkarmak ya da diğer bir ifadeyle kendisine yönelen eleştirilere karşı bir paratoner görevi üstlenmesi amacıyla kurdurulmuştur. 1945 yılına kadar varlığını sürdüren Mançukuo Devleti'ni dünya devletlerinin çok azı tanımıştır. Mançukuo'yu tanıyan devletlerin bu kararı almasında ise bölgedeki çıkarları ve çoğunlukla da ticarî ilişkileri etkili olmuştur. Türkiye ise siyaseten Milletler Cemiyetinin bu devletin tanınmaması yönündeki tavsiye kararına uymuştur. Bununla birlikte dünya konjonktüründe yaşanacak olası bir değişme dolayısıyla Mançukuo Devleti'ne karşı açıktan açığa keskin siyasi adımlar atmamış, kontrollü ve diplomatik nezaketi elden bırakmayan bir yaklaşım içerisinde olmuştur.

Milletler Cemiyetinin Mançurya meselesinin çözümüne yönelik almış olduğu kararlara tepki gösteren Japonya ise Cemiyetten ayrılmıştır. Böylelikle Japonya, uluslararası yaptırımlara uyma yükümlülüğünden de kurtulmuştur. Bu durum aynı zamanda bölgede Japonya'nın uzlaşma gibi bir tutum içerisinde olmadığını da ortaya koymuştur. Nitekim giderek artan gerilim 1937'de, Çin ve Japonya arasında

(bir kez daha Japonya'nın galibiyetiyle sonuçlanan) İkinci Çin-Japon Savaşı'na (birincisi 1894-1895) neden olmuştur. Diğer taraftan Japonya'nın yaşanan olaylarda askerî gücünü önceleyen politikalar uygulaması İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışına da önemli bir etki etmiştir. Mukden Olayı ile başlayan ve yaklaşık 15 yıl kadar devam eden çatışmalar, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki teslimiyetine (1945) kadar sürmüştür. 1945 sonrasında ise bölge Japonya'nın önceki yıllarda savaşarak mağlup ettiği Çin ve Rusya (SSCB) arasında paylaşılmıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

United Nations Archives (UNA).

- UNA, COM 294.
UNA, COM 297.
UNA, R1854/1A/15744/3892.
UNA, R1875/1A/33027/39028.
UNA, R3607/1/207/10059.
UNA, R3624/1/630/2085.
UNA, R3624/1/630/2233.
UNA, R3624/1/630/2313.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

- BCA, 30.10.0.0/32.74.14.
BCA, 30.10.0.0/220.484.2.
BCA, 30.10.0.0/220.486.14.
BCA, 30.10.0.0/257.726.2.
BCA, 30.10.0.0/257.726.6.
BCA, 30.10.0.0/257.727.6.
BCA, 30.10.0.0/257.728.6.
BCA, 30.10.0.0/257.729.21.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türkiye Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA).

- TDA, 515/7403-392581. TDA, 515/7524-39771-53.
TDA, 515/7484-43187-1. TDA, 515/7524-39771-55.
TDA, 515/7524-39771-17. TDA, 515/7526-39513-3.
TDA, 515/7524-39771-20. TDA, 515/7528-39549-12.
TDA, 515/7524-39771-26. TDA, 515/7528-39549-28.
TDA, 515/7524-39771-27. TDA, 515/7528-39549-29.
TDA, 515/7524-39771-49. TDA, 515/7528-39549-30.

- TDA, 515/7528-39549-31. TDA, 515/7487-38969-1.
 TDA, 515/7528-39549-36. TDA, 515/7528-39549-42.
 TDA, 515/7528-39549-37. TDA, 515/7584-43187-1.
 TDA, 515/7528-39549-38. TDA, 515/7487-38966-1.
 TDA, 515/7528-39549-41. TDA, 534/37853-151118-1.
 TDA, 515/7528-39549-43. TDA, 534/37625-151238-3.
 TDA, 515/7403-39260-1. TDA, 534/37625-151239-2.
 TDA, 515/7412-38652-1. TDA, 534/37625-151245-6.
 TDA, 515/7487-38973-1. TDA, 534/37625-151245-7.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akami, Tomoko, “When Democracy is Not Enough: Japan’s information policy and mass politics in diplomatic and economic crisis in the 1930s”, *The Asia-Pacific Journal*, Vol. 11/No. 1, 14 April 2013, s. 1-29.

Anzerlioğlu, Yonca, “1931 Türk Hariciye Raporunda Çin-Japon Anlaşmazlığı”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2/S. 4, Güz 2006, s. 207-226.

Anzerlioğlu, Yonca, “Tokyo Türk Maslahatgüzarının Değerlendirmeleriyle Mançukuo Devleti (1931-1933)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 41, Mayıs 2008, s. 1-16.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1997.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989.

Armaoğlu, Fahir, *Amerikan Japon Münasebetlerinin On Yılı 1931-1941*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1957.

Banbal, Oktay Gökhan, *Japon İşgal Döneminde Kore Yarımadası ve Uzak Doğu’nun Siyasi Görünümü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015.

Belge, Murat, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Büyükbaş, Hakkı, “Batı Dünya Egemenliği ve Batı-Dışı Modernleşme: Japon Modernleşmesi ve Uluslararası İlişkiler”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 4/S. 16-17, Bahar-Yaz 2008, s. 119-140.

Caprio, Mark E., *Japanese Assimilation Policies in Colonial Korea*, University Of Washington Press, 2009.

Chang, David Wen-wei, "The Western Powers and Japan's Agression in China: The League of Nations 'The Lytton Report'", *American Journal of Chinese Studies*, Vol. 10/No.1i April 2003, s. 43-63.

Dilek, Mehmet Sait, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand Kellog Paktı", *Uluslararası İlişkiler*, C 10/S. 37, Bahar 2013, s. 145-169.

Duman, Melih, "Çin-Japon Çatışması ve Türkiye'nin Uzakdoğu'daki Gelişmelere Bakışı (1929-1939)", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 16, Yıl: 2020, s. 33-70.

Dündar, A. Merthan, *Pan-İslamizm'den Büyük Asyacılaşma: Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2006.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih*, TTK Yayınları, Ankara 1953.

Esenbel, Selçuk, "Meiji Restorasyonu Hakkında Düşünceler", *Meiji Japonyası'na 150. Yılından Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*, Yay. haz. A. Merthan Dündar, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2019, s. 51-72.

Ferrel, Robert H., "The Mukden Incident: September 18-19, 1931", *The Journal of Modern History*, Mar., 1955, Vol. 27/No.1, s. 66-72

Gowen, Robert Joseph, "Great Britain and the Twenty-One Demands of 1915: Cooperation versus Effacement", *The Journal of Modern History*, Vol. 43/No. 1, March 1971, s. 76-106.

Hell, Stefan Matthias, *Siam and the League Of Nations: Modernization, Sovereignty, And Multilateral Diplomacy, 1920-1940*, River Books, Bangkok 2010.

Hestler, Anna, *The Last Emperor of China, Prisoner of History*, FormAsia Book Ltd, Hong Kong 2006.

Karaca, Erdem, "T.C. Hariciye Nezareti Siyasi İstihbarat Servisi Raporlarında Mançurya Meselesi (1932 - 1933)", *Sosyal Bilimler Tarih ve Sanat (Bilimsel Araştırmalar Kitabı 2018)*, ed. Osman Köse, Ankara 2018, s. 205-218.

L., H., "The Committee of Nineteen and the Sino-Japanese Dispute", *Bulletin of International News*, Feb. 2, 1933, Vol. 9/No. 16, s. 3-11.

L., H., "The League Report and Japan", *Bulletin of International News*, Vol. 9/No. 18, 2 March 1933, s. 529-535.

League of Nations, *Appeal By The Chinese Government, Report of The Commission of Enquiry*, Geneva 1932.

Lee, Loyd E., *The Wars*, Routledge, London 1989.

Levent, Sinan, *Cumhuriyet Gazetesine Göre II. Dünya Savaşı Öncesi Türk Basınında Japonya, (1933-1939)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Linkhoeva, Tatiana, "The Russian Revolution and the Emergence of Japanese Anticommunism", *Revolutionary Russia*, Vol. 31/No. 2, 2018, s. 261-278.

Maurer, John H. - Bell, Christopher M., *At the Crossroads Between Peace and War: The London Naval Conference of 1930*, Naval Institute Press, 2014.

Nish, Ian, *Japan's Struggle With Internationalism, Japan, China and the League of Nations, 1931-1933*, Rountledge, London and New York 2009.

Ohno, Kenichi, *The Economic Development of Japan*, GRIPS Development Forum, National Graduate Institute for Policy Studies, Japan 2006.

Özkaya, Özer, "Japonya'nın Modernleşme Denemesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C 20/S. 1, Yıl: 1965, s. 293-309.

Özyürek, Mustafa, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Silahsızlanma Yolunda Önemli Bir Adım: Washington Deniz Konferansı 1921-1922", *The Journal of Academic Social Ascience Studies*, S. 49, Yıl: 2016, s. 391-401.

Polat, Doğan Şafak, "Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C 19/S. 76, s. 1951-1967.

Puyi, *Son İmparator Göklerin Oğlu'ndan Yeni İnsan'a*, çev. Leman Çalışkan, Afa Yayınları, İstanbul 1988.

Seval, Hasan Fatih, "Japon Kalkınmasının Temel Taşı: Meiji Restorasyonu ve Iwakura Heyeti", *İş ve Hayat*, C 3/S. 5, 2017, s. 101-118.

Verlag, Harrassowitz, "China's International Approach to the Manchurian Crisis, 1931-1933", *Journal of History*, Vol. 26/No. 1, 1992, s. 42-77.

Weland, James, "Misguided Intelligence: Japanese Military Intelligence Officers in the Manchurian Incident, September 1931", *The Journal of Military History*, Vol. 58, No. 3, 1994, s. 445-460.

Yamamoto, Tsutomu David, *The Japanese and Japanese Foreign Policy 1927-1933*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, School of Orient and African Studies, 1981.

Yılmaz, Nihat, “Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 15/S. 1, 2013, s. 73-87.

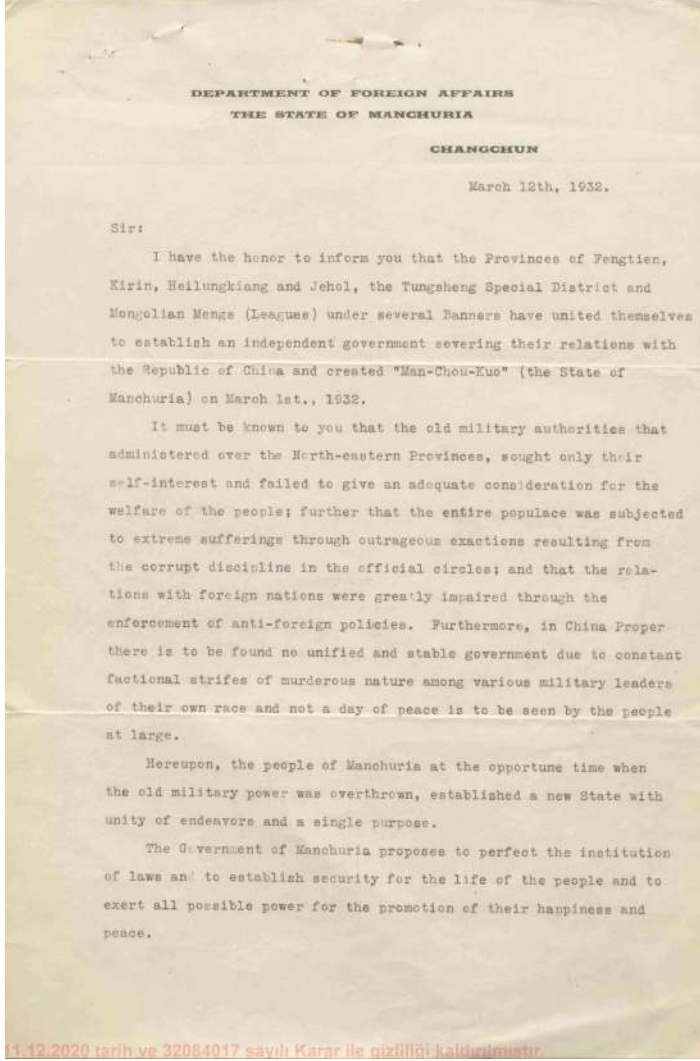
İnternet Kaynakları

<https://www.britannica.com/event/Mukden-Incident>.

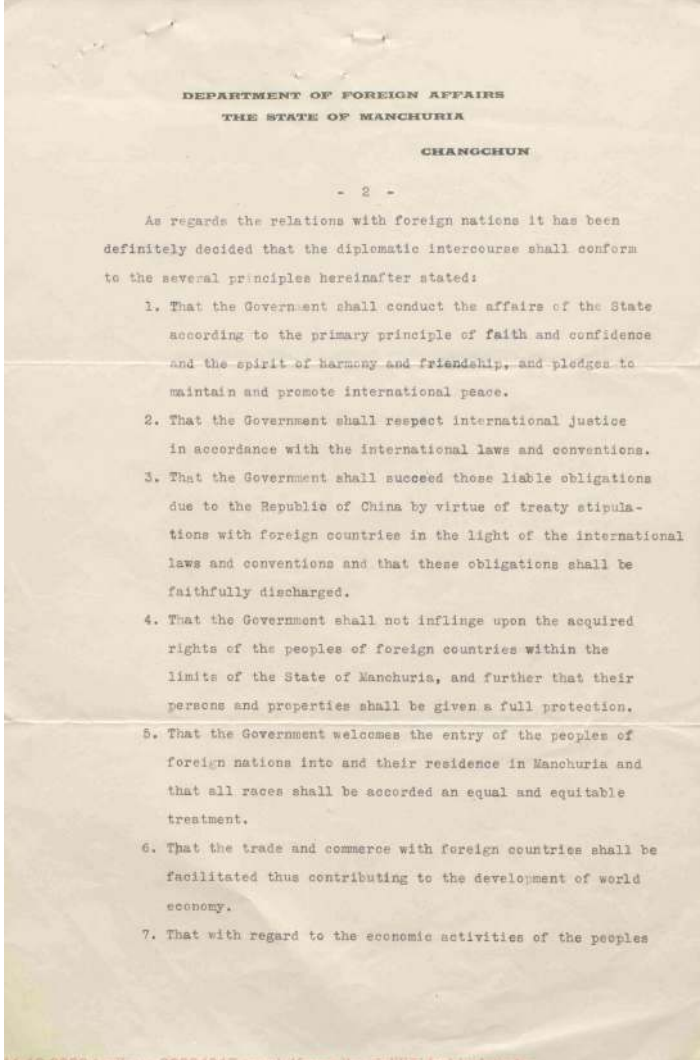
<https://filmsiniflandirma.ktb.gov.tr/detail/the-last-emperor>.

<https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/1988>.

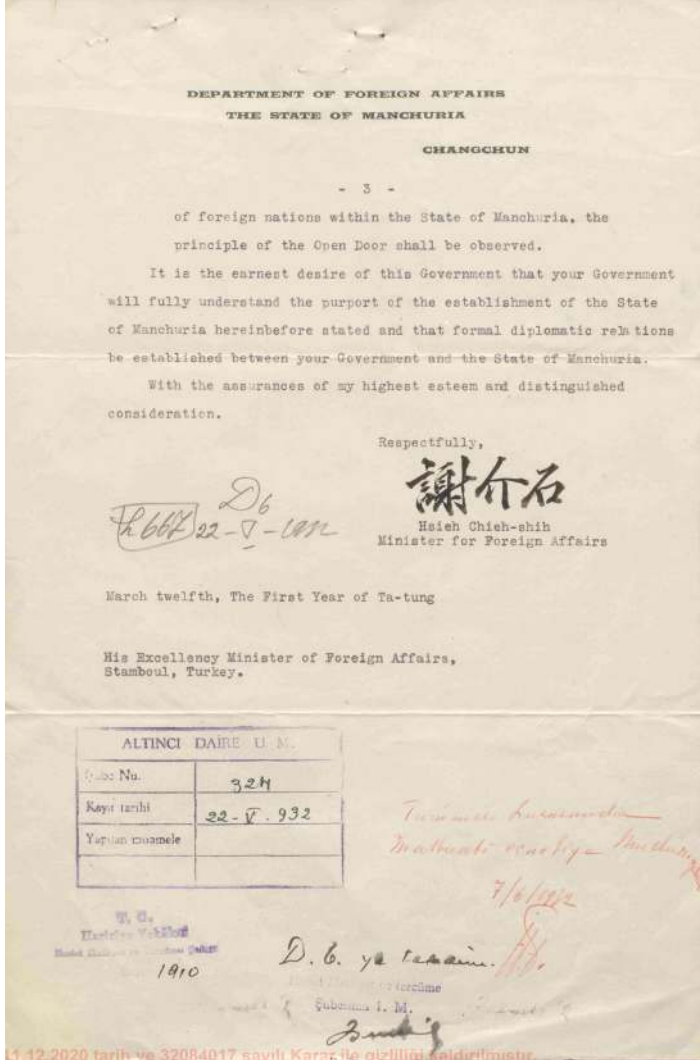
<https://hansard.parliament.uk/lords/1932-11-02/debates/fdbe0ecc-e236-4dd2-b1f6-4593627c2321/ManchuriaReportOfTheLyttonCommission>.

EKLER

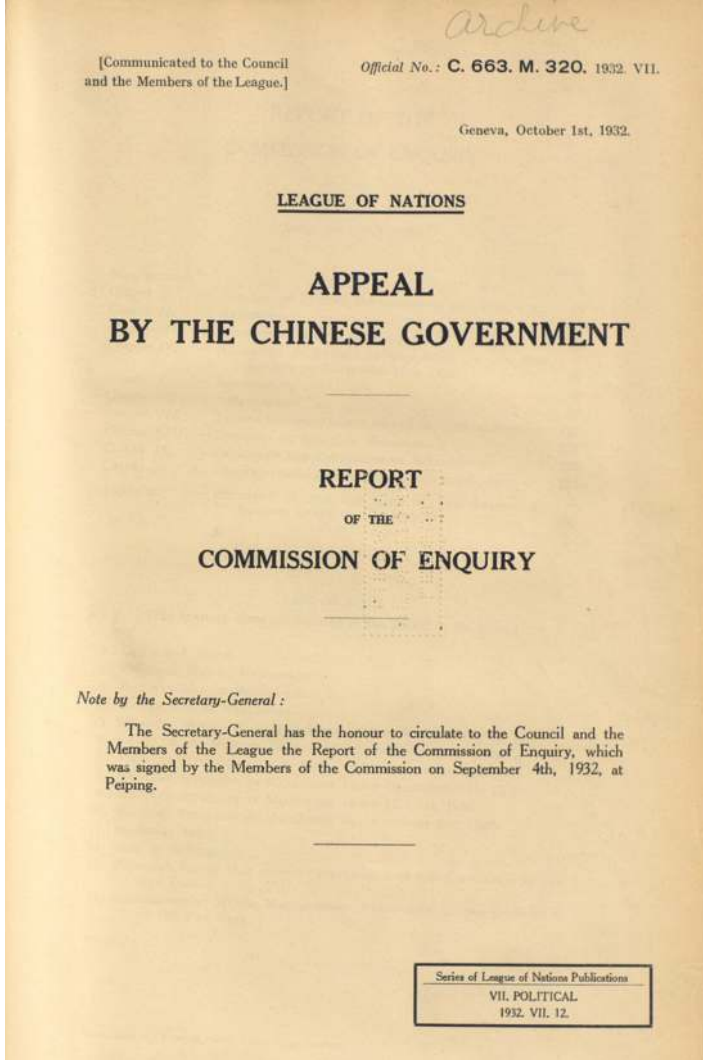
Ek 1a: Mançukuo Devleti Dışişleri Bakanı'nın Türk Dışişleri Bakanı'na Gönderdiği Mektup (1. sayfa)

Ek 1b: Mançukuo Devleti Dışişleri Bakanı'nın Türk Dışişleri Bakanı'na Gönderdiği Mektup (2. sayfa)

Ek 1c: Mançukuo Devleti Dışişleri Bakanı'nın Türk Dışişleri Bakanı'na Gönderdiği Mektup (3. sayfa)

Ek 2: Lytton Raporu'nun Kapak Görself

Ek 3: Lytton Komisyonu Üyeleri Japon Savaş Bakanı Adas Araki ile Görüşme Yaparken (UNA, COM 297)

Ek 4: Lytton Komisyon Üyeleri Çin'de (UNA, COM 294)